

CIOBAN

Demiurgul
cel rău

DEMIURGUL CEL RĂU

OPERA LUI CIORAN

SCRIERI ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Pe culmile disperării

ediția întâi – 1934 / prima ediție postbelică, Humanitas – 1990

Cartea amăgirilor

1936 / 1991

Schimbarea la față a României

1936 / ediție revăzută de autor – 1990

Lacrimi și sfinți

1937 / 1991

Amurgul gândurilor

1940 / 1991

Îndreptar pătimăș

Humanitas – 1991

SCRIERI ÎN LIMBA FRANCEZĂ

Précis de décomposition *Tratat de descompunere*

Gallimard – 1949 Humanitas – 1992

Syllogismes de l'amertume – 1952 *Silogisme amărăciunii* – 1992

La Tentation d'exister – 1956 *Ispita de a exista* – 1992

Histoire et utopie – 1960 *Istorie și utopie* – 1992

La Chute dans le temps – 1964 *Căderea în timp* – 1994

Le Mauvais démiurge – 1969 *Demiurgul cel rău* – 1995

De l'inconvénient *Despre neajunsul*
d'être né – 1973 *de a te fi născut* – 1995

Écartèlement – 1979 *Sfârtecare* – 1995

Exercices d'admiration – 1986 *Exerciții de admirație* – 1993

Aveux et anathèmes – 1987 *Mărturisiri și anateme* – 1994

Mon Pays / Țara mea

Humanitas – 1996

PUBLICISTICĂ, CORESPONDENȚĂ, CONVORBIRI

Singurătate și destin

Humanitas – 1992

Convorbiri

Humanitas – 1993

Scrisori către cei de-acasă

Humanitas – 1995

CIORAN

Demiurgul cel rău

Traducere din franceză de
EMANOIL MARCU

Ediția a II-a revăzută

HUMANITAS

BUCUREȘTI

Redactor: Vlad Russo
Coperta: Ioana Dragomirescu Mardare
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Cristina Jelescu
DTP: Emilia Ionașcu

E.M. Cioran
Le Mauvais démiurge
© Éditions Gallimard, 1969

© HUMANITAS, 2011, pentru prezenta versiune românească

ISBN 978-973-50-3692-8 (pdf)

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0372.743.382; 0723.684.194

Demiurgul cel rău

Cu excepția câtorva cazuri aberante, omul nu înclină spre bine: ce zeu l-ar îmboldi s-o facă? El trebuie să se învingă, să-și calce pe inimă pentru a putea săvârși cel mai mărunț act necontaminat de rău. De fiecare dată când izbutește, îl provoacă, îl umilește pe creatorul său. Iar dacă i se întâmplă să fie bun nu prin efort sau din calcul, ci prin natură, o datorează unei neatenții a cerului: se situează în afara ordinii universale, nu era prevăzut în nici un plan divin. Nu se știe care e locul lui printre ființe, și nici măcar dacă e o ființă. Să fie un spectru?

Binele este ce a fost sau va fi, niciodată ceea ce este. Parazit al amintirii sau al presentimentului, revolut sau posibil, binele nu ar putea să fie *actual* și nici să dăinuiască prin el însuși: cât timp există, conștiința-l ignoră; ia act de el doar atunci când dispare. Totul îi dovedește irealitatea; e o mare forță fictivă, e principiul avortat din start: colaps, faliment imemorial ce-și face tot mai simțite efectele pe măsură ce istoria curge. La începuturi, în acea promiscuitate în care s-a produs alunecarea spre viață, s-a întâmplat probabil ceva monstruos, ceva ce trece în nelișițiile și chiar în raționamentele noastre. Cum să nu presupui că existența a fost viciată de la rădăcină, existența și înseși elementele? Cel ce n-a luat în

considerație, măcar o dată-n zi, această ipoteză, va fi trăit ca și un somnambul.

*

Este greu, este imposibil să credem că dumnezeul cel bun, „Tatăl”, ar fi amestecat în scandalul Creațiunii. Totul ne face să credem că n-a participat la ea în nici un fel, că autorul ei este un zeu fără scrupule, un zeu tarat. Bunătatea nu creează: îi lipsește imaginația; or, e nevoie de imaginație pentru a plăsmui o lume, fie și una de mântuială. La rigoare, amestecul de bunătate și răutate ar putea produce un act sau o operă. Sau un univers. Oricum e mult mai ușor, pornind de la al nostru, să ajungi la un dumnezeu dubios decât la unul onorabil.

Hotărât lucru, dumnezeul cel bun nu era înzestrat pentru a crea: are totul — afară de atotputernicie. Mare prin deficiențele lui (anemia și bunătatea merg mână-n mână), el este prototipul ineficacității: nu poate ajuta pe nimeni... De altfel nu ne agățăm de el decât atunci când părăsim dimensiunea noastră istorică; de cum o regăsim, ne e străin și de neînțeles: n-are nimic ca să ne fascineze, n-are nimic dintr-un monstru. Iar atunci ne întoarcem spre Creator, zeu subaltern și trebăluitor, instigator al evenimentelor. Ca să-nțelegem cum a putut să creeze, trebuie să ni-l închipuim sfâșiat între rău, care înseamnă schimbare, și bine, care înseamnă inerție. Această luptă a fost desigur nefastă răului, căci a trebuit să suporte contaminarea binelui: iată de ce Creațiunea nu poate fi pe de-a întregul rea.

Cum răul guvernează tot ce-i coruptibil, altfel spus tot ce e viu, ar fi ridicol să vrem să demonstrăm

că el conține mai puțină ființă decât binele, sau chiar că nu conține deloc. Cei care îl asimilează cu neantul își închipuie că astfel îl *salvează* pe acest biet dumnezeu bun. Nu-l salvăm decât având curajul de a separa cauza lui de cea a demiurgului. Pentru c-a refuzat s-o facă, creștinismul va trebui să se zbată, de-a lungul întregii lui cariere, să impună teza îndoielnică a unui Creator milostiv: tentativă disperată ce-a vlăguit creștinismul și a compromis zeul pe care vroia să-l protejeze.

Nu putem să nu ne gândim că, rămasă în stadiul de schiță, Creațiunea nu putea fi terminată și nici nu merita să fie, și că ea este în totul un *păcat*, faimoasa crimă comisă de om apărând astfel ca o versiune minoră a unei crime cu mult mai grave. Care e vina noastră, decât aceea de a fi urmat, mai mult sau mai puțin servil, exemplul Creatorului? Fatalitatea lui — o recunoaștem prea bine în noi: nu degeaba am ieșit din mâinile unui zeu nefericit și rău, din mâinile unui zeu blestemat.

*

Predestinați, unii, să credem în zeul suprem dar neputincios, alții în demiurg, alții în demon, nu noi decidem pe cine slăvim, nici pe cine hulim.

Demonul este reprezentantul, delegatul demiurgului, de ale cărui trebi grijește în lumea aceasta. În ciuda prestigiului și a spaimei pe care-o inspiră numele său, el nu-i decât un administrator, un înger însărcinat cu munca de jos — cu istoria.

Alta e anvergura demiurgului: în lipsa lui, cum am putea înfrunta încercările noastre? Dacă am fi la înălțimea lor, dacă am fi cât de cât demni de ele,

n-am mai avea nevoie să-l invocăm. Ci puși în fața mediocrității noastre patente, ne agățăm de el, îl implorăm chiar să existe: dacă s-ar dovedi o ficțiune, ce disperare și umilință ne-ar copleși! Cui altuia să-i punem în cârcă lacunele, mizeriile noastre, pe noi înșine? Promovându-l autor al carențelor noastre, el ne servește drept scuză pentru tot ce n-am putut fi. Iar când pe deasupra îl facem răspunzător pentru acest univers ratat, savurăm chiar o anume pace: incertitudinea asupra originilor și perspectivelor noastre se risipește, trăim deplina siguranță în insolubil, departe de coșmarul speranței. Meritul lui e cu adevărat neprețuit: ne scutește chiar și de regrete, de vreme ce și-a asumat până și *inițiativa* eșecurilor noastre.

Mai important e să ne regăsim în divinitate viciile, nu virtuțile. Ne obișnuim cu calitățile noastre, pe când cusururile noastre ne obsedează, ne chinuie. A le putea proiecta într-un zeu capabil să decadă la fel de mult ca noi și care să nu fie îngrădit de fadele atribute îndeobște admise — asta ne ușurează și ne liniștește. Dumnezeu cel rău e dumnezeul cel mai *util* din câți au fost vreodată. Dacă nu l-am avea la îndemână, pe cine ne-am mai vărsa fierea? Orice formă de ură se îndreaptă, în ultimă instanță, contra lui. De vreme ce toți considerăm că meritele noastre sunt nerecunoscute sau batjocorite, cum să admitem că o nedreptate atât de generală poate fi pusă doar pe seama omului? Ea trebuie să vină mai de sus și să se confunde cu vreo uneltire străveche, cu însuși actul Creațiunii. Știm așadar pe cine să muștrăm, pe cine să hulim: nimic nu ne încântă și susține

mai mult decât putința de a plasa originea mișeliei noastre cât mai departe de noi.

Cât despre dumnezeul propriu-zis, bun și nevolnic, îl regăsim de fiecare dată când nu mai rămâne în noi nici o urmă a vreunei lumi, în acele momente care îl postulează, care, legate de el dintru-nceput, îl trezesc, îl *crează*, și în timpul cărora el urcă din adâncurile noastre amuțindu-ne sarcasmele. Dumnezeu e doliul ironiei. Ajunge însă ca ironia să-și revină, să preia inițiativa: relațiile cu el se strică și încetează. Atunci, sătui să ne tot punem întrebări despre el, vrem să-l evacuăm din obsesiile și furiile noastre, îi refuzăm chiar și disprețul nostru. Atâția înaintea noastră l-au lovit, că ni se pare inutil să hărțuim un cadavru. Și totuși el contează, încă, pentru noi, măcar pentru regretul că nu l-am doborât noi înșine.

*

Pentru a evita complicațiile proprii dualismului, am putea imagina un singur și același dumnezeu, a cărui istorie s-ar derula în două faze: în prima, înțelept, exsanguu, retras în sine, fără nici o velleitate de a se manifesta: un zeu *adormit*, vlăguit de propria-i eternitate; — în a doua fază, activ, frenetic, comițând greșeală după greșeală, el s-ar deda la o activitate condamnabilă în cel mai înalt grad. Această ipoteză, dacă judecăm bine, este mai tulbure și mai puțin avantajoasă decât aceea a doi zei total diferiți. Dacă socotim însă că nici una din ele nu lămurește ce valorează lumea aceasta, ne rămâne posibilitatea de a crede, ca unii gnostici, că zeul a fost tras la sorți dintre îngeri.

(E jalnic, e degradant să asimilăm divinitatea cu o persoană. Ea nu va fi niciodată o idee sau un principiu anonim pentru fervenții Testamentelor. Douăzeci de veacuri de altercații nu se uită de la o zi la alta. Viața noastră religioasă — fie că se inspiră din Iov, fie din Sfântul Pavel — este gâlceavă, exces, dezlănțuire. Ateii, care mânuiesc invectiva cu-atâta plăcere, dovedesc foarte clar că vizează pe *cineva*. Ar trebui să fie mai puțin orgolioși; emanciparea lor nu e atât de completă pe cât li se pare: își fac, despre Dumnezeu, exact aceeași idee ca și credincioșii.)

*

Creatorul e absolutul omului exterior; în schimb, omul lăuntric vede în Creațiune un detaliu jenant, un episod inutil, chiar nefast. Orice experiență religioasă profundă începe acolo unde ia sfârșit domnia demiurgului, nu are ce face cu el, îl acuză, este negarea lui. Atâta timp cât Creatorul și lumea ne obsedează, nu vom putea scăpa de ei pentru ca, într-un elan autodistructiv, să regăsim increatul și să ne pierdem în el.

Prin extaz — al cărui obiect e un dumnezeu *fără atribut*, o *esență* de dumnezeu — ne înălțăm spre o formă de apatie mai pură chiar decât aceea a zeului suprem și, cufundându-ne în divin, suntem totodată dincolo de orice formă de divinitate. Este etapa finală, punctul de sosire al misticii, punctul de plecare fiind ruptura cu demiurgul, refuzul de a-l mai frecventa și de a-i lauda lucrarea. Nimeni nu-i mai cade în genunchi, nimeni nu-l mai venerază. Singurele cuvinte ce i le adresăm sunt rugi

în răspăr — unic mod de comunicare între o creatură și un Creator deopotrivă de căzuți.

*

Impunându-i dumnezeului oficial funcțiile de părinte, de creator și de administrator, l-am expus unor atacuri de pe urma cărora avea să sucombe. Și ce viață lungă ar fi avut dacă era ascultat un Marcion, ereziarhul care, mai hotărât decât toți, s-a ridicat contra escamotării răului și a contribuit cel mai mult la gloria dumnezeului cel rău prin ura ce i-a purtat-o! Nu există altă religie care, la începuturile ei, să fi ratat mai multe ocazii. Am fi desigur total diferiți dacă inauguram era creștină execrându-l pe Creator, căci libertatea de a-l umili ne-ar fi ușurat cu siguranță povara, făcându-ne mai suportabile ultimele două milenii. Biserica, refuzând să-l incrimineze și să adopte doctrinele ce îndrăzneau să-l condamne, avea să pornească pe calea fățărniceii și a minciunii. Avem cel puțin mângâierea să constatăm că ceea ce fascinează mai mult în istoria ei sunt dușmanii săi intimi, toți cei pe care i-a combătut și respins, și care, spre a-i salva lui Dumnezeu onoarea, i-au tăgăduit, cu riscul martiriului, calitatea de Creator. Fanatici ai neantului divin, ai acelei absențe în care se complăce bunătatea supremă, ei cunoșteau fericirea de a ură sau iubi un zeu sau altul fără restricții, fără rezerve. Îmbătați de credința lor, nu vor fi fost capabili să observe dramul de jonglerie ce intră până și-n frământarea cea mai sinceră. Noțiunea de *pretext* nu se născuse încă, și nici acea ispită, întru totul modernă, de-a ne ascunde agoniile în spatele unei acrobații teologice. Exista la ei, totuși,

o anume ambiguitate: ce erau acei gnostici și manicheiști de tot soiul, dacă nu niște *perversi* ai purității, niște obsedați ai ororii? Răul îi atrăgea, era pentru ei aproape un răsfăț: în lipsa lui, existența le-ar fi fost ca și goală. Îl urmăreau, nu-l slăbeau o clipită. Iar dacă susțineau cu atâta ardoare că răul este *increat*, e pentru că-n taină doreau ca el să dăinuiască veșnic, spre a se bucura de el, spre a-și putea exercita de-a pururi virtuțile lor combative. Cum, din iubire pentru Tatăl, au meditat prea mult la Potrivnic, aveau să sfârșească prin a înțelege damnațiunea mai bine decât mântuirea. E și motivul pentru care au înțeles atât de bine esența lumii acesteia. Va fi oare Biserica, după ce i-a afurisit, destul de abilă ca să-și însușească tezele lor, și destul de caritabilă ca să-l aducă pe Creator în prim-plan, să-l excomunică în sfârșit? Ea nu va putea renaște decât dezgropând ereziile, decât anulându-și vechile anateme și pronunțând altele noi.

*

Timid, molău, binele este inapt să se propage; răul, mult mai zelos, vrea să se transmită și chiar izbutește, căci posedă dublul privilegiu de a fi fascinant și contagios. De aceea, mai lesne vedem răspândindu-se, ieșindu-și din albie un dumnezeu rău decât unul bun.

Această incapacitate de a rămâne în sine, pe care Creatorul avea s-o ilustreze într-un mod atât de nefericit, am moștenit-o noi toți: a *procrea* înseamnă a continua în alt chip și la altă scară lucrarea care-i poartă numele, înseamnă a pune, printr-o jalnică mai-muțareală, încă o cărămidă la „creația” lui. Fără impulsul dat de el, dorința de a prelungi lanțul ființelor

n-ar exista, și nici această nevoie de a subscrie la miș-
mașurile cărnii. Orice naștere este suspectă; îngerii,
din fericire, sunt străini de așa ceva, propagarea
vieții fiind rezervată celor căzuți. Leprea este nerăb-
dătoare și lacomă, îi place să se lățească. Trebuie să
descurajăm procreția; teama de a vedea omenirea
stingându-se nu are nici un temei: orice s-ar întâm-
pla, vor fi peste tot destui nerozi poftind să se
perpetueze, iar dacă până și aceștia ar sfârși prin a
refuza, se va găsi mereu, gata să se sacrifice, vreun
cuplu hidos.

Nu atât pofta de a trăi trebuie combătută, cât por-
nirea de „a lăsa urmași”. Părinții, *genitorii*, sunt niște
provocatori sau niște nebuni. Ce poate fi mai depri-
mant decât faptul că ultimul avorton posedă facul-
tatea de a da viață, de-a „aduce pe lume”? Cum să
nu te cuprindă spaima sau sila când te gândești la
miracolul ce face din primul venit un demiurg pe
puncte? Ceea ce trebuia să fie un dar la fel de excep-
țional ca și geniul a fost distribuit tuturor de-a
valma: generozitate de speță joasă ce descalifică pe
vecie natura.

Îndemnul criminal al Genezei: *Creșteți și vă în-
mulțiți* — nu putea ieși din gura unui bun dum-
nezeu. *Fiți puțini* — să fi sugerat mai curând, dacă
avea și el de spus un cuvânt. De asemeni, nicicum
nu putea să adauge funestele vorbe: *Și umpleți
pământul*. Ar trebui, fără întârziere, să le ștergem din
Biblie, ca să-i spălăm rușinea de a le fi primit între
coperțile ei.

Carnea se întinde tot mai mult ca o cangrenă pe
fața pământului. Nu știe să-și impună limite, conti-
nuă să se lățească în ciuda eșecurilor sale, își ia înfrân-
gerile drept cuceriri; carnea n-a învățat niciodată

nimic. Prin esență, ea stă sub autoritatea Creatorului, care și-a proiectat în ea instinctele ticăloase. În mod normal, carnea ar trebui să-i consterneze nu atât pe cei care-o contemplă, cât mai ales pe cei care o fac să dăinuie și-i asigură expansiunea. Nici vorbă însă de așa ceva, căci ei nu știu la ce aberație sunt complici. Femeile gravide vor fi cândva lapidate, instinctul matern va fi proscris, iar sterilitatea aclamată. Pe bună dreptate, sectele în care fecunditatea era privită cu suspiciune, bogomilii și catarii, condamnau căsătoria, instituție monstruoasă pe care toate societățile o ocrotesc dintotdeauna, spre marea disperare a celor ce rezistă delirului obștesc. A procrea înseamnă a iubi flagelul, a vrea să-l întreții și să-l sporești. Aveau dreptate filozofii antici care asimilau Focul cu principiul universului — și al dorinței. Căci dorința pârzolește, mistuie, nimicește: cauză dar și pierzanie a ființelor, ea este sumbră, ea este infernală prin esența ei.

Această lume n-a fost creată cu bucurie. Se procrează totuși cu plăcere. Așa-i, desigur, însă plăcerea nu e bucurie, ci simulacrul ei: ea are funcția de-a amăgi, de a ne face să uităm că, până în cel mai mic detaliu, Creațiunea poartă pecetea tristeții inițiale din care-a ieșit. Obligativu înșelătoare, plăcerea e, de asemeni, cea care ne permite să făptuim o anume ispravă pe care-n teorie o respingem. Fără concursul ei, abstenența, câștigând teren, i-ar seduce până și pe șobolani. Dar tot voluptatea ne face să înțelegem în ce măsură plăcerea este iluzorie. Prin ea plăcerea își atinge culmea, suprema intensitate, și tot acolo, în culmea reușitei, are brusc revelația irealității sale, se prăbușește în propriul neant. Voluptatea este dezastrul plăcerii.

Nu putem accepta ca un zeu — *și nici măcar un om* — să porceadă dintr-o gimnastică încununată cu un grohăit. E ciudat că la capătul unei perioade atât de îndelungate evoluția n-a izbutit să pună la punct o altă formulă. Pentru ce s-ar fi ostenit, de altfel, câtă vreme cea existentă funcționează din plin și mulțumește pe toată lumea? Să ne-nțelegem: nu punem în cauză viața în sine: ea este cât se poate de misterioasă și de istovitoare; nu însă și exercitiul în cheștiune, de o inadmisibilă facilitate, *având în vedere consecințele lui*. Când știi ce împarte fiecăruia destinul, rămâi consternat în fața disproporției dintre un moment de uitare și suma uriașă a mizeriilor ce rezultă din el. Cu cât aprofundezi acest subiect, cu atât te convingi că singurii care au înțeles ceva sunt cei care-au optat pentru luxură sau pentru asceză — desfrânații sau castrații.

Cum faptul de a procrea presupune o rătăcire monstruoasă, e sigur că dacă am deveni înțelepți, adică indiferenți față de soarta speciei, am păstra din ea doar câteva eșantioane, la fel cum se conservă specimene de animale pe cale de dispariție. Să punem stavilă cărnii, să încercăm să-i frângem fiorosul avânt. Asistăm la o adevărată molimă de viață, la o inflație de chipuri. Unde și cum să mai rămâi singur cu Dumnezeu?

Nimeni nu are permanent obsesia ororii; ni se întâmplă să ne detașăm de ea, aproape s-o uităm, mai ales atunci când contemplăm un peisaj din care semenii noștri lipsesc. De îndată ce ei își fac apariția, suntem iar copleșiți de oroare. Dacă am fi tentați să-l iertăm pe Creator, să considerăm această lume acceptabilă sau chiar mulțumitoare, și tot ar trebui să

avem rezerve în ce-l privește pe om, această pată neagră a Creațiunii.

*

Putem să ne închipuim că demiurgul, convins de imperfecțiunea sau de nocivitatea operei sale, va dori cândva s-o nimicească, și chiar că va face astfel încât să dispară împreună cu ea. Dar ne putem de asemeni imagina că, dintotdeauna, el nu face altceva decât să se distrugă și că devenirea se reduce la procesul acestei lente autodistrugerii. Proces târâgănat sau precipitat, în amândouă eventualitățile ar fi vorba de o retragere în sine, de un examen de conștiință, al cărui rezultat ar fi renegarea Creațiunii de către autorul ei.

Lucrul cel mai înrădăcinat și mai puțin perceptibil în noi e sentimentul unui eșec esențial, secret al tuturor, inclusiv al zeilor. Și, fapt remarcabil, cei mai mulți nici nu bănuiesc că încearcă acest sentiment. Suntem de altfel, printr-o favoare specială a firii, sortiți să nu devenim conștienți de el: forța unei ființe stă în incapacitatea ei de a ști cât e de singură. Ignoranță binecuvântată, grație căreia poate să se agite și să făptuiască. Dacă ajunge să aibă revelația tainei sale, resortul i se sfarmă pe dată, definitiv. E ceea ce i s-a întâmplat Creatorului, sau urmează, poate, să i se întâmple.

*

Să fi trăit dintotdeauna cu nostalgia de a coincide cu ceva, fără, la drept vorbind, să știi cu ce... E ușor să treci de la necredință la credință, sau invers. Însă la ce să te convertești și ce să abjuri când

ești atins de o luciditate cronică? Lipsită de substanță, ea nu oferă vreun conținut pe care să-l poți renega; e vidă, iar vidul nu poți să-l renegi: luciditatea este echivalentul negativ al extazului.

Cel ce nu coincide cu nimic nu va coincide mai mult nici cu sine: de aici chemările fără credință, convingerile șovăielnice, febrele lipsite de fervoare, acea dedublare ce ne afectează ideile și chiar reflexele. Echivocul, care guvernează toate raporturile noastre cu lumea aceasta și cu cealaltă, îl păstram la început pentru noi; apoi l-am răspândit în jur, pentru ca nimeni să nu-i scape, pentru ca nimeni să nu știe la ce să se aștepte. Nu mai există nimic *clar*, nicăieri: din vina noastră, înseși lucrurile șovăie și se cufundă în perplexitate. Ar trebui să posedăm facultatea — indispensabilă celui ce-și caută mântuirea — de a crede că rugăciunea este posibilă. Infernul e când rugăciunea devine *de neconceput*.

Instaurarea unui echivoc universal este isprava noastră cea mai dezastruoasă și care face din noi rivali ai demiurgului.

*

N-am fost fericiți decât în epocile în care, tânjind la dispariție, ne acceptam neantul cu entuziasm. Sentimentul religios nu se naște din constatarea insignifianței noastre, ci din aspirația către ea, din nevoia de a ne bălăci în ea. Această nevoie, inerentă naturii noastre, cum va mai fi satisfăcută, acum că nu mai putem trăi la remorca zeilor? Altădată, ei ne abandonau pe noi; astăzi, e rândul nostru. Prea multă vreme am trăit pe lângă ei ca să mai afle, din parte-ne, vreo milă; avându-i tot timpul în coastă, îi auzeam cum *mișună*; ne pândeau și ne spionau: în casa

noastră, nu ne mai simțeam acasă... Or, așa cum ne învață experiența, nu există pe lume nimic mai odios decât vecinul. A-l ști atât de aproape în spațiu ne sufocă și face un iad din zilele și nopțile noastre. Degeaba medităm, ceas de ceas, cum să-i venim de hac: e tot acolo, cumplit de prezent. Fiecare gând ne îndeamnă să-l suprimăm; când în sfârșit ne decidem, ne cuprinde un acces de lașitate, chiar înaintea faptei. Astfel, suntem ucigașii potențiali ai celor ce trăiesc în preajma noastră; ci neputând să-i ucidem în fapt, ne perpelim și ne umplem de fiere, veleitari și ratați ai crimei.

Deși, cu zeii, totul părea mai simplu, trebuia, dată fiind imemoriala lor indiscreție, s-o rupem cu ei indiferent de preț: prea ne stăteau pe cap ca să-i mai putem răbda. Așa se explică de ce la hărmălaia generală contra lor nu putea lipsi glăsciorul nici unuia dintre noi.

*

Când ne gândim la acești tovarăși sau dușmani de mai multe ori milenari, la toți patronii sectelor, religiilor și mitologiilor, singurul de care n-am vrea să ne despărțim e acest demiurg: ne leagă de el chiar relele pe care i le putem pune în cârcă. Cel mai mărunț fapt de viață, viața în general, ne duce cu gândul la el. De fiecare dată când medităm la ea, când îi scrutăm originile, ne fascinează și ne înspăimântă; e un miracol înfricoșător, ce trebuie să vină de la *el*, zeu special, cu totul aparte. Nu folosește la nimic să susținem că nici nu există, câtă vreme stuporile noastre cotidiene vin să-i impună și să-i proclame realitatea. Se va pretinde că poate a existat, dar a murit și el ca ceilalți? — Aceleași stupori își vor

continua asaltul, vor stăruia să-l reînvie, iar el va dăinui cât fascinația și teama noastră, cât această curiozitate îngrozită în fața a tot ce există, în fața a tot ce trăiește. Se va spune: „Biruiți-vă teama, ca să rămână doar fascinația.” Dar ca s-o biruim, s-o facem să dispară, ar trebui s-o atacăm în chiar principiul ei și să-i distrugem bazele, ar trebui — nici mai mult, nici mai puțin — să refacem lumea din temelii, să ne schimbăm voioși demiurgul, într-un cuvânt să ne lăsăm pe mâna *altui* Creator.

Noii zei

Cel care se interesează de perindarea ideilor și credințelor intolerante ar trebui să se oprească la spectacolul oferit de primele veacuri ale erei noastre: ar găsi acolo modelul absolut al tuturor formelor de conflict pe care, sub o formă atenuată, le întâlnim în orice moment al istoriei. Nici nu-i de mirare: este epoca în care oamenii au urât mai mult ca oricând. Meritul le revine creștinilor — febrili, inflexibili, experți dintru-nceput în meșteșugul urii, în vreme ce păgânii nu mai știau să mânuiască decât disprețul. Agresivitatea este o trăsătură comună oamenilor și zeilor recenți.

Dacă un ins monstruos de blajin, necunoscând înverșunarea, ar vrea totuși s-o deprindă sau măcar să afle ce este, cel mai simplu ar fi pentru el să-i citească pe câțiva Părinți ai Bisericii, începând cu Tertulian, cel mai strălucit dintre toți, și terminând, să zicem, cu Sfântul Grigorie din Nazianz, plin de fiere și totuși insipid, al cărui discurs împotriva lui Iulian Apostatul îți face poftă să te convertești pe dată la păgânism. Împăratului nu i se recunoaște nici o calitate; cu satisfacție afișată, i se contestă moartea eroică în războiul cu perșii, unde l-ar fi ucis „un barbar, bufon de meserie, care se pripășise pe lângă armată și-i făcea pe soldați, cu farse și mășcări, să

uite de nevoile războiului". Nici un dram de eleganță, nici o preocupare ca să pară demn de asemenea adversar. De neiertat, în cazul sfântului, e că îl cunoscuse pe Iulian la Atena, în tinerețe, pe vremea când frecventau școlile filozofice.

Nimic mai odios ca tonul celor ce apără o cauză, pierdută în aparență, câștigătoare în realitate, ce nu-și pot stăpâni bucuria la gândul triumfului lor, nici nu se pot opri să-și transforme până și spaimele în amenințări. Când Tertulian, sarcastic și înfricoșat, descrie Judecata de Apoi, *cel mai măreț spectacol*, cum o numește, el își imaginează cum va râde când îi va contempla pe atâția monarhi și zei „scoțând gemete amarnice în străfundul genunii...". Insistența cu care le amintește păgânilor că sunt pierduți, și ei, și idoliilor lor, avea de ce să exaspereze chiar și spiritele cele mai moderate. Înșiruire de pamflete sub masca unor tratate, apologetica creștină reprezintă o culme a genului bilios.

Nu se poate respira decât în umbra divinităților uzate. Cu cât ne pătrundem de acest adevăr, cu atât ne repetăm îngroziți că, dacă am fi trăit pe vremea ascensiunii creștinismului, poate am fi cedat fascinației lui. Începuturile unei religii (ca orice începuturi) sunt totdeauna suspecte. Cu toate astea, doar ele posedă oarece realitate, doar ele sunt *adevărate*; adevărate și abominabile. Nu poți asista nepedepsit la înscăunarea unui zeu — oricare zeu și oriunde ar apărea. Acest neajuns nu e de azi, de ieri: îl semnală, la vremea lui, Prometeu, victimă a lui Zeus și a noii cliici din Olimp.

Nu atât speranța mântuirii, cât ura contra lumii antice îi mână pe creștini într-un unic elan distruc-

tiv. Cum cei mai mulți erau venetici, dezlănțuirea lor împotriva Romei se explică. Dar ce soi de delir putea să-l cuprindă pe pământean, atunci când se convertea? Mai puțin dăruit decât ceilalți, el nu avea decât o soluție: să se urască pe sine. Fără această deviație a urii, insolită la început, contagioasă mai apoi, creștinismul ar fi rămas o simplă sectă, limitată la o clientelă străină, singura, la drept vorbind, capabilă să schimbe fără remușcări străvechii zei pe un cadavru ținut în cuie. Cine vrea să știe cum ar fi reacționat la răsturnarea săvârșită de Constantin să se pună în locul unui păstrător al tradiției, al unui păgân mândru de a fi păgân: cum să accepte crucea, cum să tolereze pe stindardele romane simbolul unei morți rușinoase? S-au resemnat totuși, iar această resemnare, care curând avea să devină generală, s-a născut dintr-o sumă de înfrângeri lăuntrice pe care cu greu ne-o imaginăm. Dacă, în plan moral, putem vedea în ea încununarea unei crize și astfel să-i acordăm statutul sau scuza unei convertiri, ea apare ca o trădare de îndată ce-o privim doar sub aspect politic. A-i abandona pe zeii ce făcuseră Roma însemna abandonarea Romei înseși, spre a intra în cârdășie cu „noul soi de oameni, fără trecut, fără patrie și tradiții, coalizați împotriva tuturor instituțiilor religioase și civile, urmăriți de justiție, considerați mișei de toată lumea, dar care-și fac un titlu de glorie din oprobriul obștesc”. Diatriba lui Celsus este din anul 178. Cu aproape două veacuri mai târziu, Iulian avea să scrie la rândul-i: „Dacă găsiți, sub domnia lui Tiberiu sau a lui Claudiu, măcar un singur spirit ales care să fi îmbrățișat ideile creștine, considerați-mă drept cel mai mare impostor.”

„Noul soi de oameni” avea să se agite îndelung până să-i cucerească pe rafinați. Cum să le acorzi încredere acestor necunoscuți, ieșiți din drojdia societății și ale căror gesturi inspiră numai dispreț? Și cu atât mai mult: cum să accepți zeul celor pe care-i disprețuiești și care pe deasupra e o plăsmuire recentă? Cum doar vechimea le garanta validitatea, toți zeii erau tolerați, cu condiția să nu fi apărut de curând. În cazul de care vorbim, lucrul cel mai supărător era absoluta noutate a Fiului: un contemporan, un parvenit... El, personajul acesta respingător, pe care nici un *înțelept* nu-l prevăzuse, nici nu-l prefigurase, a „șocat” cel mai mult. Apariția lui a fost un scandal: pentru a se obișnui cu el, lumii i-au trebuit patru veacuri. Tatăl, o mai veche cunoștință, fiind *acceptat*, creștinii, din rațiuni tactice, l-au adoptat și s-au servit de el: cărțile care îl celebrau și al căror spirit era perpetuat de Evanghelii ar fi fost, după Tertulian, mai vechi cu câteva secole decât templele, oracolele și zeii păgâni. Furat de vervă, apologistul susține chiar că Moise ar preceda cu câteva milenii căderea Troiei. Asemenea divagații erau menite să combată efectul pe care-l puteau suscita remarci precum cea a lui Celsus: „La urma urmei, evreii, cu multe veacuri în urmă, s-au format ca popor, și-au rânduit legi de care se folosesc și acum. Religia pe care-o practică, oricum ar fi ea și orice se poate spune despre ea, este religia strămoșilor lor. Rămânându-i credincioși, ei fac exact ce fac și ceilalți oameni, care păstrează, fiecare, datinile pământului.”

A îmbrățișa prejudecata vechimii însemna implicit a-i recunoaște pe zeii indigeni drept singurii legitimi. Din calcul, creștinii acceptau să se încline în

fața prejudecății ca atare, dar nu puteau, fără a se distruge, să meargă mai departe și s-o adopte integral, cu toate consecințele ei. Pentru un Origene, zeii etnici erau niște idoli, rămășițe ale politeismului; Sfântul Pavel îi coborâse deja la rangul de demoni. Iudaismul îi socotea pe toți mincinoși, în afară de unul — al său. „Singura lor greșală, spune Iulian despre evrei, este că încercând să-și mulțumească zeul, nu-i slujesc în același timp și pe ceilalți.” Totuși îi laudă pentru refuzul lor de a urma moda în materie de religie. „Îmi repugnă schimbarea în orice domeniu, și mai ales în ce-i privește pe zei” — iată o mărturisire ce l-a discreditat și care este folosită pentru a-l taxa de „reacționar”. Dar ce „progres”, ne întrebăm, reprezintă creștinismul față de păgânism? Nu există „salt calitativ” de la un zeu la altul, de la o civilizație la alta. Și nici de la un limbaj la alt limbaj. Cine ar îndrăzni să susțină superioritatea scriitorilor creștini asupra celor păgâni? Sfântul Ieronim mărturisește că după o lectură din Cicero sau Plaut îi era silă să-i citească până și pe Profeți, care totuși aveau alt suflu și alt stil decât Părinții Bisericii. „Progresul” în vremea aceea se întrupa în acești Părinți ilizibili: a le întoarce spatele însemna oare a trece de partea „reacțiunii”? Iulian avea perfectă dreptate să li-i prefere pe Homer, pe Tucidide sau Platon. Decretul prin care interzicea profesorilor creștini să-i comenteze pe autorii greci a fost mult criticat, și nu numai de adversarii, ci și de admiratorii săi din toate epocile. Nu dorim să-l justificăm, dar nu putem să nu-l înțelegem. Avea de-a face cu niște fanatici; ca să le impună respect, trebuia din când în când să exagereze întocmai ca ei, să debiteze câte-o enormitate la adresa lor, altfel l-ar fi disprețuit, l-ar fi considerat

un amator. Le-a cerut aşadar acelor „învăţători” să-i imite pe scriitorii pe care-i comentau şi să le împărtăşească opinia despre zei. „Iar dacă sunt convinşi că aceşti autori s-au înşelat asupra esenţialului, nu au decât să meargă în bisericile galileenilor, să-i comenteze pe Matei şi pe Luca!”

În viziunea celor vechi, cu cât recunoaştem mai mulţi zei, cu atât slujim mai bine Divinitatea, zeii nefiind decât aspectele, chipurile acesteia. A vrea să le limitezi numărul era o impietate; a-i suprima pe toţi în folosul unuia singur — o crimă. De această crimă s-au făcut vinovaţi creştinii. Ironia nu mai era atitudinea potrivită faţă de ei: răul pe care-l propagau câştigase prea mult teren. Tot năduful lui Iulian venea din imposibilitatea de a-i trata cu dezinvoltură.

*

Politeismul corespunde mai bine diversităţii tendinţelor şi pornirilor noastre, căci le oferă posibilitatea să se exerseze, să se manifeste, fiecare din ele fiind liberă de a tinde, potrivit naturii sale, spre zeul ce-i convine pe moment. Dar ce poţi face cu un singur zeu? Cum să-l priveşti, cum să-l *utilizezi*? În prezenţa lui, trăieşti permanent *sub presiune*. Mono-teismul ne comprimă sensibilitatea: ne face mai profunzi restrângându-ne; sistem de constrângeri ce ne conferă o dimensiune lăuntrică în detrimentul înfloririi forţelor noastre, el constituie o barieră, ne opreşte expansiunea, ne dereglează. Neîndoielnic, eram mai *normali* cu mai mulţi zei decât suntem cu unul singur. Dacă *sănătatea* e un criteriu, cât am dat îndărăt cu monoteismul!

Sub regimul mai multor zei, fervoarea se împarte; când se adresează unuia singur, ea se concentrează, se exacerbează și sfârșește prin a se transforma în agresivitate, în *credință*. Energia nu mai e dispersată, ci focalizată într-un singur punct. Remarcabil în păgânism era faptul că nu se făcea o distincție radicală între a crede și a nu crede, între a avea sau a nu avea credința. De altfel, credința este o invenție creștină; ea presupune un același dezechilibru la om ca și la Dumnezeu, prinși într-un dialog pe cât de dramatic, pe-atât de delirant. De unde caracterul furibund al noii religii. Cea veche, mult mai *umană*, îți lăsa libertatea să alegi zeul care-ți plăcea; cum ea nu-ți impunea nici unul, te lăsa să optezi pentru unul sau pentru altul. Cu cât erai mai năzuos, cu atât simțeai nevoia să-i schimbi, să treci de la unul la altul, sigur fiind că în decursul unei vieți vei ajunge să-i iubești pe toți. În plus, erau modești, nu pretindeau decât respect: îi salutai, nu le cădeai în genunchi. Conveneau perfect celui sfâșiat de contradicții ireductibile, spiritului hărțuit și neîmpăcat: ce șansă pentru el, în deruta lui itinerantă, să-i poată *încerca* pe toți și să fie aproape sigur de a-l găsi exact pe cel de care avea, pe moment, mai multă nevoie! După triumful creștinismului, libertatea de a evolua printre ei și de a-ți alege unul după plac a devenit de neimaginat. Coabitarea lor, admirabila lor promiscuitate luase sfârșit. Cutare estet, obosit dar nu și dezgustat de păgânism, ar mai fi aderat la noua religie dacă bănuia câte veacuri avea să dureze? Ar mai fi schimbat el fantezia proprie unui regim cu idoli interșanjabili pe un cult al cărui zeu avea să se bucure de o longevitate atât de înfricoșătoare?

În aparență, omul și-a dăruit zei din nevoia de a fi ocrotit, din nevoia de siguranță; în realitate, din setea de a suferi. Cât timp credea că există o mulțime de zei, își păstrase o libertate de manevră, porțițe de scăpare; limitându-se apoi la unul singur, s-a condamnat la un plus de constrângeri și suferințe. Numai un animal ce împinge iubirea și ura de sine până la viciu își putea oferi luxul unei robii atât de apăsătoare. Câtă cruzime față de noi înșine să ne logodim cu marele Spectru și să ne legăm soarta de-a lui! Zeul *unic* face viața insuportabilă.

Creștinismul s-a folosit de rigoarea juridică a romanilor și de acrobația filozofică a grecilor pentru a încătușa spiritul, nu pentru a-l elibera. Încătușându-l, l-a obligat să-și scruteze adâncimile, să coboare în el însuși. Dogmele îl întemnițează, îi fixează limite exterioare de care-n nici un caz nu trebuie să treacă; în același timp, ele îi lasă libertatea să-și colinde propriul univers, să-și exploreze propriile deliruri, iar pentru a scăpa de tirania certitudinilor doctrinale să caute ființa — sau echivalentul ei negativ — în punctul extrem al oricărei senzații. Extazul, aventură a spiritului încătușat, e fatalmente mai frecvent într-o religie autoritară decât într-una liberală; el este atunci un salt către intimitate, recursul la adâncimi, *fuga spre sine*.

Neavând, vreme atât de îndelungată, alt refugiu decât pe Dumnezeu, ne-am cufundat în el la fel de mult ca în noi înșine (cufundare ce reprezintă singura noastră izbândă reală în două mii de ani), i-am sondat și ne-am sondat abisurile, i-am lichidat tainele una câte una, i-am sleit și compromis substanța prin dubla agresiune a cunoașterii și a rugăciunii. Anticii

nu-și surmenau zeii: erau prea eleganți pentru a-i vlăgui ori pentru a-i transforma într-un obiect de studiu. Cum trecerea funestă de la mitologie la teologie nu se făcuse încă, ei nu cunoșteau acea tensiune permanentă, prezentă deopotrivă în accentele marilor mistici și în banalitățile catehismului. Când lumea în care trăim devine insuportabilă și când simțim că legătura dintre ea și noi e fizic tăiată, soluția nu stă nici în credință, nici în negarea credinței (expresii, amândouă, ale aceleiași infirmități), ci în diletantismul păgân, mai exact în *ideea* pe care ne-o facem despre el.

*

Cel mai grav neajuns de care se lovește creștinul este acela de a nu putea sluji *în mod conștient* decât un singur zeu, deși în practică are libertatea de a se închina mai multora (cultul sfinților!). Înfeudare salutară ce i-a permis totuși politeismului să se prelungească indirect. Altfel, un creștinism prea pur ar fi instaurat negreșit o schizofrenie universală. Că-i place ori nu lui Tertulian, *sufletul este, în mod natural, păgân*. Orice zeu, când răspunde unor cerințe imediate, urgente, reprezintă pentru noi un surplus de vitalitate, o „îmboldire”; nu la fel stau lucrurile dacă ne este impus ori dacă nu corespunde nici unei necesități. Greșeala păgânismului? — A acceptat și a acumulat prea mulți zei: a murit din generozitate și din exces de înțelegere, a murit din lipsă de instinct.

Dacă pentru a depăși eul, această lepră, nu mai mizăm decât pe aparențe, este cu neputință să nu deplângem dispariția unei religii fără drame, fără crize de conștiință, fără îndemnuri la remușcare, la

fel de superficială în principiile ca și în practicile ei. Filozofia, și nu religia, era profundă în Antichitate; în timpurile moderne, „profunzimea” și sfâșierile de tot felul ce-i sunt inerente au avut drept cauză doar creștinismul.

Epocile fără credință precisă (epoca elenistică sau a noastră) sunt cele ce-și propun să-i clasifice pe zei, refuzând totodată să-i împartă în adevărați și falși. Dimpotrivă, în momentele când domină feroarea, ideea că zeii ar putea fi egali este de neimaginat. Rugăciunea nu s-ar putea adresa unui zeu *probabil* adevărat. Ea nu se coboară la subtilități și nici nu tolerează gradația în interiorul supremului: chiar și atunci când se îndoiește, o face în numele Adevărului. *Nu poți implora o nuanță.* Toate acestea au venit doar o dată cu urgia monoteistă. Altfel stăteau lucrurile cu pietatea păgână. În *Octavius* de Minucius Felix, autorul, înainte de a pleda pentru poziția creștină, îi atribuie lui Cecilius, reprezentantul păgânismului, aceste cuvinte: „Vedem cum sunt adorați feluriții zei naționali: la Eleusis, Ceres; în Frigia, Cibela; în Epidaur, Esculap; în Caldeea, Baal; în Siria, Astarte; în Taurida, Diana; în Galia, Mercur, iar la Roma toți acești zei laolaltă.” Și, vorbind despre zeul creștin, singurul neacceptat, adaugă: „De unde vine zeul acesta unic, solitar, părăsit, pe care nici un popor liber, nici un regat nu-l recunoaște...”

Potrivit unei vechi tradiții romane, nimeni nu trebuia să adore zei noi sau străini dacă aceștia nu fuseseră acceptați de stat, mai precis de senat, singurul în drept să decidă care merită să fie adoptați și care respinși. Zeul creștin, răsărit la periferia impe-

riului și ajuns la Roma pe căi rușinoase, avea să se răzbune crunt mai târziu pentru c-a fost silit să intre în cetate hoștește.

O civilizație nu e nimicită decât atunci când îi sunt nimiciți zeii. Creștinii, neîndrăznind să atace frontal imperiul, i-au atacat religia. Nu s-au lăsat persecutați decât ca să poată mai bine să tune și să fulgere împotriva ei, pentru a-și satisface nestăvilita poftă de a urî. Ce nefericiți ar fi fost dacă ceilalți nu catadicseau să-i înalțe la rangul de victime! Totul în păgânism, până și toleranța, îi exaspera. Plini de certitudinile lor, nu puteau concepe că cineva se poate mulțumi, ca păgânii, cu aparențe de adevăr, că se poate practica un cult ai cărui preoți, simpli slujbași însărcinați cu grimasele ritualului, nu impuneau nimănui corvoada *sincerității*.

Când îți repeți că viața nu e suportabilă decât dacă poți schimba zeii și că monoteismul conține în germen toate formele de tiranie, sclavagismul antic nu ți se mai pare atât de odios. Era preferabil să fii sclav și să poți adora zeitatea ce-ți era pe plac decât să fii „liber” și să ai în față doar una și aceeași varietate a divinului. Libertatea e dreptul la *diferență*; fiind pluralitate, ea postulează fărâmițarea absolutului, transformarea lui într-o puzderie de adevăruri, deopotrivă de legitime și de provizorii. Există în democrația liberală un politeism subiacent (sau subconștient, dacă vreți); invers, orice regim autoritar ține de un monoteism deghizat. Ciudat efect al logicii monoteiste: păgânul care devenea creștin cădea pe dată în intoleranță. Mai bine pieri împreună cu o mulțime de zei concilianți decât să prosperi în

umbra unui despot! În epoca noastră, când în lipsă de conflicte religioase asistăm la conflicte ideologice, ne punem aceeași întrebare ce obseda Antichitatea crepusculară: „Cum să renunți la atâtea zei pentru unul singur?” — cu precizarea, totuși, că sacrificiul ce ni se cere nu se mai situează la nivelul zeilor, ci mai jos, la cel al opiniilor. Din clipa în care o divinitate — sau o doctrină — aspiră la supremație, libertatea este în pericol. Dacă vedem în toleranță valoarea supremă, tot ce-i aduce atingere trebuie socotit crimă, începând cu acele opere de convertire în care Biserica a rămas neîntrecută. Iar dacă ea a exagerat gravitatea persecuțiilor la care-a fost supusă și a umflat în chip ridicol numărul martirilor e pentru că, fiind atâtea vreme o forță opresivă, era nevoită să-și ascundă fărădelegile sub pretexte nobile: a lăsa nepedepsite doctrinele pernicioase nu ar fi fost, din parte-i, o trădare față de cei ce s-au jertfit pentru ea? Proceda așadar la nimicirea „rătăciților” din spirit de fidelitate, și tot de aceea, după ce-a fost persecutată timp de patru veacuri, a putut să persecute de-a lungul altor paisprezece. Iată secretul, *miracolul* perenității sale. N-au existat vreodată martiri răzbunați mai metodic și cu mai multă înverșunare.

Cum instaurarea creștinismului a coincis cu cea a Imperiului, unii Părinți ai Bisericii (Eusebiu, printre alții) au pretins că această coincidență are un sens profund: un Dumnezeu — un Împărat. În fapt, ceea ce i-a permis creștinismului să se infiltreze și să facă ravagii a fost abolirea barierelor naționale, posibilitatea de a circula de la un capăt la altul al unui

uriaz stat fără frontiere. Dacă nu-i era astfel înlesnită răspândirea, ar fi rămas o simplă disidență în sânul iudaismului în loc să devină o religie invadatoare și, mai supărător, o religie a prozelitismului. S-a servit de orice pentru a racola, pentru a se impune și a se lăți, până și de acele funeralii diurne, a căror pompă era o insultă atât pentru păgâni, cât și pentru zeii olimpicieni. Iulian observă că, potrivit legiuitorilor din vechime, „având în vedere că viața și moartea diferă întru totul, actele legate de una și de cealaltă trebuie săvârșite separat”. În prozelitismul lor deșăntat, creștinii nu erau dispuși să facă această separare: cunoșteau bine utilitatea cadavrului, foloasele ce se pot trage de pe urma lui. Păgânismul nu a escamotat moartea, dar s-a ferit să facă paradă de ea. Era pentru el un principiu fundamental că moartea e în discordanță cu strălucirea zilei, că e o insultă la adresa luminii; ținea de noapte și de zeii infernali. Galileenii au umplut pământul cu morminte, spunea Iulian, care nu-l numește vreodată pe Isus altfel decât „mortul”. Pentru păgânul demn de acest nume, noua superstiție nu putea apărea decât ca o exploatare, ca o fructificare a hidosului. Motiv în plus ca să deplângă progresele făcute de ea în toate mediile. Unii pe care Celsus nu-i putuse cunoaște, dar pe care i-a cunoscut prea bine Iulian, au fost veleitarii creștinismului, cei care, deși incapabili să adere fără rezerve, s-au silit să-l urmeze, de teamă că rămânând deoparte vor fi excluși de la „viitor”. Fie din oportunism, fie din frica de singurătate, vroiau să meargă alături de acești oameni „fără trecut”, meniți însă, nu peste multă vreme, rolului de stăpâni, de călăi.

Oricât de legitimă ar fi fost pasiunea lui Iulian pentru zeii defuncți, încercarea de a-i reînvia nu avea nici o șansă. În locul acestei strădanii inutile, mai bine-ar fi făcut, în furia lui, să se alieze cu maniheștii și împreună cu ei să sape Biserica. Astfel, sacrificându-și idealul, cel puțin și-ar fi satisfăcut ranchiuna. Ce altă carte îi rămânea de jucat decât aceea a răzbunării? Avea în față o strălucită carieră de demolator, și poate c-ar fi mers pe drumul acesta dacă nostalgia Olimpului nu-i întuneca dreapta judecată. Nu se dau bătălii în numele unui regret. A murit tânăr, e drept: abia doi ani de domnie; să fi avut parte de zece, douăzeci — ce serviciu ne-ar fi făcut! N-ar fi înăbușit, probabil, creștinismul, însă l-ar fi silit să fie mai modest. Iar noi am fi mai puțin vulnerabili, căci n-am fi trăit ca și cum am fi buricul lumii, ca și cum totul, *chiar și Dumnezeu*, s-ar învărti în jurul nostru. Întruparea e cea mai perfidă lingușire ce ni s-a susurat în urechi. Ea ne-a atribuit un statut exagerat, disproportionat față de ceea ce suntem. Înălțând anecdota umană la rang de dramă cosmică, creștinismul ne-a ascuns insignifianța noastră, ne-a cufundat în iluzie, în acel optimism morbid care, în ciuda evidenței, confundă progresul cu apoteoza. Mai înțeleaptă, Antichitatea păgână îl așeza pe om la locul lui. Când Tacit se întreabă dacă evenimentele sunt guvernate de legi eterne ori au loc la voia întâmplării, el nu dă, la drept vorbind, un răspuns, lasă întrebarea în suspensie, iar această indecizie exprimă bine sentimentul general al celor vechi. Mai mult decât oricine, istoricul, confruntat

cu acel amestec de constante și aberații din care se compune procesul istoric, ajunge inevitabil să șovăie între determinism și contingență, între legi și capriciu, între Fizică și Întâmplare. Nu există nenorocire pe care să n-o putem atribui, după plac, fie unei scăpări a Providenței, fie indiferenței hazardului, fie neîndurării destinului. Această trinitate, la îndemâna oricui, a unui spirit dezabuzat în special, e tot ce ne oferă mai consolator înțelepciunea păgână. Omului modern îi repugnă să recurgă la ea, la fel cum îi repugnă ideea, specific antică, după care binele și răul reprezintă o sumă invariabilă, ce nu ar putea suferi vreo modificare. Obsedați cum suntem de progres și regres, noi admitem implicit că răul se transformă, fie diminuându-se, fie sporind. Identitatea lumii cu ea însăși, ideea că lumea e condamnată să fie ceea ce este, că viitorul nu adaugă nimic esențial elementelor existente — această splendidă idee nu mai are trecere; căci tocmai *viitorul*, privit cu speranță sau groază, este adevăratul nostru *loc*; în el trăim, el este *totul* pentru noi. Obsesia venirii lui Mesia, de esență creștină, reducând timpul la conceptul de iminent și de posibil, ne face incapabili să concepem o clipă imuabilă, odihnind în ea însăși, ferită de flagelul succesiunii. Suntem atât de inapți pentru o viziune statică, încât, chiar goală de orice conținut, *așteptarea* e un vid ce ne împlinește, o anxietate ce ne aduce liniștea. „Nu e nevoie ca Dumnezeu să-și corecteze lucrarea” — această opinie a lui Celsus, opinie a unei întregi civilizații, contravine pornirilor, instinctelor, însăși ființei noastre. Nu o putem admite decât într-un moment insolit, într-un acces de înțelepciune. Ea contrazice tocmai ceea ce gândește

credinciosul, căci, în mediile religioase mai mult decât în altele, lui Dumnezeu i se reproșează conștiința lui împăcată, indiferența față de calitatea operei sale și refuzul de a-i corecta anomaliile. Ne trebuie *viitor* cu orice preț. Credința în Judecata de Apoi a creat condițiile psihologice pentru credința în *sensul* istoriei; mai mult: întreaga filozofie a istoriei e doar un subprodus al ideii de Judecată de Apoi. Chiar dacă înclinăm spre cutare sau cutare teorie ciclică, nu-i vorba, din parte-ne, decât de-o adeziune abstractă; în fapt, ne comportăm ca și cum istoria ar curge linear, ca și cum diversele civilizații ce se succedă de-a lungul ei n-ar fi decât etapele parcurse, spre a se manifesta și împlini, de nu știu ce mare proiect, cu nume variind după credințele sau ideologiile noastre.

*

Nu mai există, pentru noi, zei falși — ce dovadă mai bună pentru vlăguirea credinței noastre? Este de neimaginat ca, pentru un credincios, zeul *lui* și alt zeu total diferit să poată fi la fel de legitimi. Credința este excludere, provocare. Creștinismul e terminat pentru că nu mai poate urî celelalte religii, pentru că le *înțelege*: vitalitatea din care izvorăște intoleranța îi lipsește din ce în ce mai mult. Or, intoleranța era chiar rațiunea lui de a fi. Din nefericire pentru el, a încetat să fie monstruos. Ca și politeismul în declin, creștinismul este bolnav, paralizat de o prea mare lărgime de vederi. Zeul său nu are, în ochii noștri, mai mult prestigiu decât avea Jupiter în ochii păgânilor debusolați.

Ce e vorbăria despre „moartea lui Dumnezeu” dacă nu actul de deces al creștinismului? Neîndrăz-
nind să atacăm frontal religia, îl hărțuim pe patron,
îi reproșăm că este inactual, timid, moderat. Un zeu
care și-a risipit capitalul de cruzime nu mai e nici
temut, nici respectat de nimeni. Suntem marcați de
toate acele veacuri când a crede în el însemna a-i ști
de frică, iar spaimile noastre îl imaginau milos și
în același timp lipsit de scrupule. Pe cine să mai
intimideze acum, când înșiși credincioșii simt că e
depășit, că nu mai poate fi legat de prezent, iar de
viitor nici atât? Așa cum păgânismul a trebuit să
cedeze în fața creștinismului, la fel va trebui acesta
să se incline în fața unei noi credințe; lipsit de agre-
sivitate, el nu mai poate împiedica nașterea altor zei;
nu le rămâne decât să irumpă, și o vor face poate.
Poate că nu vor avea chip și nici măcar mască de
zei; dar asta nu-i va face mai puțin redutabili.

Sunt oameni pentru care libertate și delir sunt
totuna; o credință, de orice sorginte, chiar și una anti-
religioasă, e pentru ei o constrângere salutară, un
lanț dorit, visat, care va trebui să le calmeze curio-
zitatea și febra, să le adoarmă spaima de nedefinit.
Când acea credință triumfă și prinde rădăcini, rezul-
tă imediat o reducere a *numărului* de probleme pe
care și le pun, precum și o scădere aproape tragică
a opțiunilor. Povara alegerii li se ia de pe umeri;
optează alții în locul lor. Păgânii rafinați ce se lăsau
ispitiți de noua religie chiar asta vroiau: să aleagă
alții pentru ei, să li se arate *încotro* să meargă, ast-
fel încât să nu mai pregete în pragul atâtor temple,
nici să șovăie printre atâția zei. Acea efervescență
religioasă *fără* crez, ce caracterizează orice epocă

alexandrină, sfârșește într-o lehamite, într-un refuz al peregrinărilor spiritului. Denunțăm coexistența adevărilor, căci *puținul* oferit de fiecare din ele nu ne mai satisface; aspirăm la tot, dar la un tot mărginit, circumscris, *sigur*, atât e de mare teama de a cădea din universal în incert, iar din incert în precar și amorf. Această degringoladă, pe care păgânismul a cunoscut-o la vremea lui, creștinismul e pe cale s-o trăiască la rândul-i. Iată-l, decade, se grăbește să decadă; e ceea ce-l face suportabil necredincioșilor, din ce în ce mai binevoitori cu el. Păgânismul, chiar și învins, mai era detestat; creștinii erau niște turbați ce nu puteau să uite, pe când în ziua de azi toți au iertat creștinismul. Argumentele împotriva lui fuseseră epuizate încă din veacul al XVIII-lea. La fel ca o otravă ce și-a pierdut puterea, el nu mai poate mântui, nici osândi pe nimeni. Însă a demolat atâția zei, că ar fi nedrept să nu împărtășească soarta pe care le-a hărăzit-o el lor. Ceasul revanșei a bătut. Mare trebuie să le fie bucuria văzându-și dușmanul cel mai crunt căzut la fel de jos ca și ei, de vreme ce-i recunoaște pe toți, până la unul. Atunci când triumfa, a demolat templele și a violat conștiințele oriunde i s-a năzărit să apară. Un zeu nou, chiar răstignit de-o mie de ori, nu știe ce-i mila, distruge totul în cale, se îndârjește să ocupe cât mai mult spațiu. Astfel, ne face să plătim scump faptul că nu l-am recunoscut mai devreme. Cât timp era obscur, putea exercita o anume atracție: nu vedeam încă, la el, stigmatele victoriei.

Nicicând o religie nu e mai „nobilă” decât atunci când ajunge să se considere o superstiție și asistă cu detașare la propria-i eclipsă. Creștinismul s-a

format și a înflorit pe ura față de tot ce nu era el; această ură l-a susținut de-a lungul întregii cariere; sfârșindu-i-se cariera, i se sfârșește și ura. Cristos nu va mai pogori în Infern; a fost așezat din nou în mormânt, iar de data asta în el va rămâne, nu-l va mai părăsi, probabil, niciodată: nu mai are *pe cine* izbăvi, nici pe pământ, nici în adâncul lui. Când ne gândim la excesele ce i-au însoțit apariția, nu ne putem opri să evocăm exclamația lui Rutilius Namatianus, ultimul poet păgân: „De s-ar fi îndurat zeii ca Iudeea să nu fi fost nicidecum cucerită!”

Dacă admitem că zeii sunt fără osebite adevărați, de ce n-am merge până la capăt, de ce nu i-am cinsti pe toți? Ar fi, din partea Bisericii, o împlinire supremă: ar pieri smerindu-se în fața victimelor sale... Sunt semne c-o încearcă această ispită. Astfel, asemeni templelor antice, și-ar face o onoare primind în sânul divinităților, epavele de pretutindeni. Dar, încă o dată, *adevăratul* zeu va trebui să dispară pentru ca toți ceilalți să poată reînvia.

Paleontologie

Întâmplarea a făcut ca într-o zi de toamnă, surprins de o aversă, să intru în Museum* pentru câteva clipe. În fapt, aveam să rămân o oră, două, poate trei. Sunt luni de la această vizită accidentală, și tot nu pot uita acele orbite ce te fixează, mai insistente decât niște ochi, acel bazar de cranii, acel rânjet automat la toate nivelurile zoologiei.

Niciunde nu ești mai bine servit în materie de trecut. Posibilul pare acolo de neconceput sau absurd. Ai sentimentul că, încă din zorii ei, carnea s-a eclipsat, că nici n-a existat vreodată, că este exclus să fi îmbrăcat aceste oase atât de solemne, atât de pline de ele însele. Ți se pare o impostură, un deghizament ce nu ascunde nimic. Să fie deci, carnea, numai atât? Iar dacă nu e mai mult, cum reușește să-mi inspire silă sau groază? Întotdeauna m-au atras cei obsedați de nulitatea ei, cei care au adus-o în centrul atenției: Baudelaire, Swift, Buddha... Carnea, atât de *evidentă*, e totuși o anomalie; cu cât te gândești mai

* *Muséum national d'histoire naturelle*, fost *Jardin du roi* și *Jardin des Plantes de Paris*, muzeu de științe naturale ce adăpostește numeroase colecții, laboratoare de studiu, o menagerie și o zooteacă (inaugurată în 1986). (N.t.)

mult la ea, cu atât fugi de ea îngrozit și, tot cerce-
tând-o, te îndrepti către mineral, te *petrifici*. Pentru
a suporta spectacolul ori ideea cărnii, nu-i suficient
curajul: îți trebuie cinism. S-o numești, ca un Părinte
al Bisericii, *nocturnă* înseamnă să te înșeli asupra
naturii ei; înseamnă, de asemeni, s-o ții la prea mare
cinste; nu-i nici ciudată, nici tenebroasă: e *perisabilă*
până la indecență, până la nebunie; nu doar că-i
sediul bolilor, ea însăși e boală, neant incurabil, fic-
țiune degenerată în calamitate. Am, în ce o privește,
viziunea unui gropar cu veleități metafizice. Fac rău,
desigur, că stau cu gândul numai la ea; nu poți și
să trăiești, și s-o analizezi: asemenea corvoadă ar
ucide și un colos. O simt așa cum nu-i îngăduit s-o
simți; iar ea profită, mă silește să-i acord un statut
disproporționat, mă acaparează și mă stăpânește
într-atât, că spiritul meu e numai viscere. Pe lângă
soliditatea, pe lângă *seriozitatea* scheletului, carnea
pare ridicol de provizorie și de frivolă. Ea îl farmecă,
îl răsfăță pe insul drogat cu precaritate, ca mine. Iată
de ce mă simt atât de bine în acest muzeu, unde totul
invită la euforia unui univers curățit de carne, la
jubilația de dincolo de moarte.

La intrare, omul, *în picioare*; toate celelalte ani-
male — cocârjate, apăsate, năruite, chiar și girafa,
cu tot gâtul ei, chiar și iguanodonul, grotesc în vo-
ința lui de a se ridica. Mai aproape de noi, urangu-
tanul, gorila, cimpanzeul — e clar că s-au căznit
zadarnic să se țină drept. Sforțările lor eșuând, rămân
acolo, jalnici, opriți la jumătatea drumului, blocați
în strădania lor spre verticalitate. Pe scurt, niște bieți
cocoșați. Am mai fi și acum aidoma lor, negreșit, dacă
nu aveam șansa de-a face un pas hotărâtor înainte.
Din clipa în care l-am făcut, ne silim să ștergem orice

urmă a umilei noastre obârșii; de unde acel aer provocator, atât de specific omului. Pe lângă el, pe lângă morga și ifosele lui, până și dinozaurii par timizi. Cum însă adevăratele lui necazuri sunt abia la-nceput, are timp să-și bage mințile-n cap. După toate semnele, omul, revenind la faza lui inițială, își va regăsi locul alături de cimpanzeu, de gorilă, de urangutan, le va semăna din nou și-i va veni din ce în ce mai greu să se fâțâie în poziție verticală. Frânt de oboseală, va fi chiar mai gârbov, poate, decât tovarășii săi de altădată. Ajuns în pragul senilității, *se va prefăce iar în maimuță*, căci nu vedem ce i-ar rămâne mai bun de făcut.

*

În mult mai mare măsură decât scheletul, carnea, vreau să spun hoitul, ne tulbură și ne îngrijorează; — și de asemeni ne aduce pacea. Călugării budiști zăboveau adesea în osuare: unde-ai putea mai bine să zăgăzuiești dorința și să te rupi de sub puterea ei? Oribilul fiind o cale de izbăvire, în toate epocile de fervoare și interioritate rămășițele noastre pământești s-au bucurat de mare trecere. În Evul Mediu, ne impuneam mântuirea, credeam cu tărie: cadavrul era la modă; credința era pe atunci viguroasă, neîmblânzită, iubea lividul și fetidul, știa ce beneficii se pot scoate din putregai și oroare. Azi, o religie edulcorată nu mai crede decât în fantasmе gentile, în Evoluție și în Progres. Să nu așteptăm de la ea echivalentul modern al Dansului macabru.

„Cel ce aspiră la nirvana nu trebuie să îndrăgească nimic”, citim într-un text budist. Ajunge să privim aceste spectre, să ne gândim la destinul cărnii ce

adera la ele, ca să-nțelegem urgența detașării. Nu există asceză fără dubla meditație asupra cărnii și a scheletului, asupra înfiorătoarei perisabilități a celei dintâi și-a inutilei permanente a celui de-al doilea. Din când în când, ca exercițiu, e bine să ne separăm de chipul nostru, de pielea noastră, să înlăturăm acest înveliș mincinos, să dăm apoi deoparte, măcar pentru o clipă, grămada de osânză ce ne împiedică să deslușim *fundamentalul* din noi. Exercițiul odată terminat, suntem mai liberi și mai singuri, aproape invulnerabili.

Ca să învingem legăturile și neajunsurile ce vin de la ele, ar trebui să contemplăm nuditatea ultimă a unei ființe, să-i sfredelim cu privirea măruntaiele și tot restul, să ne bălăcim în grozăvia secrețiilor, în fiziologia ei de hoit iminent. Această viziune n-ar trebui să fie morbidă, ci metodică, o obsesie dirijată, extrem de salutară în momente de cumpănă. Scheletul ne incită la seninătate; cadavrul, la renunțare. În lecția de deșertăciune pe care ne-o servesc și unul, și celălalt, fericirea se confundă cu distrugerea legăturilor noastre. Să nu fi ocolit nici un detaliu al acestei învățături, și totuși să continui a pactiza cu niște simulacre!

Binecuvântat era timpul când niște solitari puteau să-și sondeze abisurile fără a fi considerați obsedați sau smintiți. Dezechilibrul lor nu era afectat, ca în cazul nostru, de un coeficient negativ. Sacrificau zece, douăzeci de ani, o viață întreagă pentru un presentiment, pentru o *străfulgerare* de absolut. Cuvântul „profunzime” nu are sens decât aplicat epocilor în care călugărul era socotit exemplarul uman cel mai nobil. Că e o specie pe cale de dispariție —

nimeni nu va nega. De sute de ani nu face decât să-și supraviețuiască. Cui să se adreseze într-o lume ce-l taxează drept „parazit”? În Tibet, ultima țară unde mai însemna ceva, a fost eliminat. Era totuși o mare mângâiere să te gândești că mii de sihaștri pot medita acolo, *azi*, la temele din *Prajñāpāramitā*. Monahismul, de n-ar avea decât părți odioase, și tot ar prețui mai mult decât orice alt ideal. Mai mult ca oricând, ar trebui să zidim mănăstiri... pentru cei care cred în orice și pentru cei ce nu cred în nimic. Încotro să fugi? Nu mai există nici un ungher unde să poți urî această lume cu profesionalism.

*

Pentru a înțelege irealitatea și a te pătrunde de ea, trebuie s-o ai în minte mereu. În ziua când o simți, când o *vezi*, totul devine ireal — afară de ea, de această irealitate, singura ce face suportabilă existența.

E semn de trezire să ai obsesia că ești un agregat, sentimentul tot mai acut că nu ești altceva decât locul întâlnirii câtorva elemente, împreunate pentru o clipă. „Eul” conceput ca un dat substanțial și ireductibil mai mult dezorientează decât liniștește: cum să admiți că *acel ceva* ce părea să reziste atât de bine încetează să fie? Cum să te desparți de ceea ce durează prin sine, de ceea ce *este*? Poți renunța la o iluzie, oricât ar fi de înrădăcinată; dar ce te faci cu ceea ce e consistent, durabil? Dacă pe lume se află doar ceea ce există, dacă ființa se întinde pretutindeni, cum să te rupi de ea fără să-ți pierzi busola? Să postulăm amăgirea universală, din prudență ori în scop terapeutic. După teama că nu există nimic

urmează teama că ceva există. Mai ușor acceptăm despărțirea de neființă decât de ființă. Nu că lumea aceasta n-ar exista, dar realitatea ei nu e una adevărată. Totul pare a exista și nimic nu există.

Orice căutare deliberată, chiar și cea a nirvânei, dacă nu ești liber să renunți la ea, e o constrângere ca oricare alta. Cunoașterea convertită în idol se degradează în necunoaștere, cum arăta deja înțelepciunea vedică: „Cei ce se lasă-n voia necunoașterii sunt în beznă adâncă; în beznă și mai adâncă sunt cei ce se complac în cunoaștere.” Să gândești fără a ști că gândești, sau mai curând să nu gândești deloc, ci să stai și să mistui tăcerea, iată spre ce ar trebui să tindă luciditatea. Nici o voluptate nu s-ar putea compara cu voluptatea de a ști că nu gândești. Se va obiecta: a ști că nu gândești nu e tot a gândi? Desigur, însă mizeria gândirii e depășită atâta timp cât, în loc să sari din idee în idee, rămâi voit înlăuntrul uneia singure, ce le refuză pe toate celelalte și se autonimicește făcându-și conținut din propria-i absență. Această ingerință în mecanismul normal al spiritului nu e fertilă decât dacă o poți reînnoi după voie: ea trebuie să vindece de servitutea cunoașterii, de superstiția unui sistem, oricare-ar fi el. Eliberarea care fascinează, care obnubilează, nu-i eliberare. Să facem ca nimic să nu ne aparțină, începând cu dorința, această generatoare de spaime. Când totul ne înfricoșează, singurul leac e să gândim că, deși frica este reală — căci e senzație, *senzația prin excelență* —, lumea ce-o generează se reduce la o îmbinare tranzitorie de elemente ireale, că în fond frica e cu atât mai intensă cu cât credem în eu și în lume și că trebuie inevitabil să scadă când le des-

coperim — și eului și lumii — impostura. Real e doar triumful nostru asupra lucrurilor, real e doar acest proces-verbal de constatare a irealității pe care luciditatea noastră îl întocmește zi de zi, ceas de ceas. Să te eliberezi înseamnă să te *bucuri* de această irealitate și s-o cauți în fiecare clipă.

*

Văzută din exterior, orice ființă este un accident, o minciună (nu și în iubire, însă iubirea se situează în afara cunoașterii și a adevărului). Poate ar trebui să ne privim din afară, cam în felul cum îi privim pe ceilalți, și să încercăm să nu mai avem nimic în comun cu noi înșine: dacă m-aș comporta, față de mine, ca un străin, spectacolul propriei morți mi-ar fi indiferent; moartea mea ar înceta să fie „a mea”, viața mea — de asemeni. Și una și cealaltă, cât timp îmi aparțin și le asum, reprezintă încercări mai presus de puterile mele. Când, dimpotrivă, mă conving că sunt lipsite de existență intrinsecă și că n-ar trebui să mă afecteze deloc — ce ușurare! Iar atunci, știind că-n ultimă instanță totul e ireal, de ce să mă mai înfierbânt pentru un fleac sau altul? Mă înfierbânt, desigur, dar fără pasiune, adică fără nici un interes *real*. Nu izbutesc să ating această detașare decât atunci când îmi schimb vechiul eu pe unul nou — eul viziunii trezite, și care triumfă aici, în mijlocul acestor fantome, unde totul mă infirmă, unde cel ce eram îmi pare depărtat, de neînțeles. Evidențele pe care înainte le nesocoteam îmi apar acum în toată claritatea. De aici avantajul că nu mai simt nici o obligație față de propria-mi carne, față de orice carne.

Nu există cadru mai bun pentru a medita la cele optsprezece soiuri de vid descrise în textele mahā-yāniste, atât de grijulii să catalogheze diferitele tipuri de carență! Căci aici intri instantaneu într-o acută stare de irealitate.

*

Este aproape incredibil în ce măsură frica aderă la carne; e lipită de ea, este inseparabilă și aproape indistinctă de ea. Scheletele astea n-o simt, fericitele! Frica e singura legătură fraternă ce ne leagă de animale, măcar că ele n-o cunosc decât sub forma ei naturală, sănătoasă, dacă vreți; n-o știu pe cealaltă, ce țâșnește fără motiv, pe care, în funcție de capriciile noastre, o putem reduce fie la un proces metafizic, fie la o chimie dementă și care, zi de zi, la o oră imprevizibilă, ne asaltează și ne copleșește. Pentru a reuși s-o învingem ar trebui să ne vină în ajutor toți foștii zei. Frica se face simțită la apogeul slăbiciunii noastre cotidiene, în momentul precis când suntem gata să ne prăbușim dacă nu ne-ar susține ceva, o bagatelă; această bagatelă e secretul verticalității noastre. A sta drept, în picioare, implică o demnitate, o disciplină ce ne-a fost inculcată cu greu și care-ntotdeauna ne salvează în ultima clipă, în acea tresărire când înțelegem tot ce e anormal în destinul cărnii, amenințată, boicotată de ansamblul elementelor ce-o definesc. Carnea a *trădat* materia; neliniștea pe care-o încearcă, pe care-o îndură, este osânda ei. În general, animatul face figură de vinovat față de inert; viața este o stare de vinovăție, cu-atât mai gravă cu cât nimeni nu devine cu adevărat conștient de ea. E însă un păcat coextensiv individului, care-l

apasă fără știrea lui și reprezintă prețul pe care trebuie să-l plătească pentru promovarea la existența separată, pentru crima comisă împotriva creației indivize; acest păcat, chiar inconștient, nu-i mai puțin real și se manifestă în deznădejdea creaturii.

Umblând printre aceste carcase, încerc să-mi imaginez cantitatea de frică pe care-o târau după ele, iar când mă opresc în fața celor trei maimuțe nu pot să nu atribui întreruperea evoluției lor unei frici analoage, sub povara căreia vor fi căpătat acest aer servil și înfricoșat. Și oare nu o povară asemănătoare le-a silit pe reptile să se târască umile și să înceapă să fabrice venin de-a dreptul în țărână, ca răzbunare pentru ignominia lor? Tot ce trăiește, de la animal la insecta cea mai respingătoare, tresare de frică, neîncetat; tot ce trăiește, pentru simplul fapt că trăiește, e vrednic de milă. Și mă gândesc la toți cei pe care i-am cunoscut, la toți cei care nu mai sunt, tolăniți de mult în sicriele lor, scăpați pe veci de carne — și de frică. Și simt povara morții lor luându-mi-se de pe umeri.

Anxietatea este conștiința fricii, o frică de grad secund, ce meditează asupra ei înseși. Ea vine din neputința de-a fi în uniune spirituală cu Totul, de-a ne topi, de a ne pierde în el; ea întrerupe fluidul ce trece din lume în noi, din noi în lume, și dacă ne înlesnește reflecțiile e doar spre a le frânge mai bine elanul; în fiecare clipă, ea trezește spiritul la realitate; însă o speculație cât de cât importantă purcede dintr-o beție, dintr-o pierdere a controlului, din facultatea de a ne rătăci, adică de a ne reînnoi. La cel mai mic entuziasm, la cea mai neînsemnată divagație, anxietatea — inspirație de-a-ndoaselea — ne cheamă

la ordine. E o supraveghere funestă pentru gândire, ce se găsește brusc paralizată, închisă într-un cerc blestemat, condamnată să nu poată ieși din ea însăși decât cu intermitențe și pe ascuns. De aceea, dacă temerile noastre ne fac să căutăm libertatea, tot ele ne împiedică să ajungem la ea. Deși se teme de viitor într-atât că și-l face unic obiect al grijilor sale, anxiosul este prizonierul trecutului, ba chiar e singurul om ce are cu adevărat un trecut. Suferințele sale, al căror sclav este, îl fac să înainteze doar ca să-l tragă mai bine înapoi. El ajunge să regrete frica primitivă, anonimă, cea de la care pornește totul, care e început, obârșie, principiu a tot ce trăiește. Oricât ar fi de cumplită, e totuși suportabilă de vreme ce toți o acceptă; îi zguduie și-i răvășește, dar nu-i lichidează. Altfel stau lucrurile cu această frică rafinată, „recentă”, posterioară apariției „eului”, în care pericolul, difuz, omniprezent, nu se manifestă niciodată, frică retrasă în sine și care, în lipsa altei hrane, se autodevoră.

*

Nu m-am întors la Museum, însă cu gândul am fost acolo aproape-n fiecare zi, și nu fără folos: ce poate fi mai liniștitor decât să meditezi la această ultimă simplificare a ființelor? Brusc, risipindu-se febra imaginației, te vezi așa cum vei fi: o lecție, ba nu, o *criză* de modestie. Despre buna folosință a scheletului... Ar trebui să ne servim de el în momentele dificile, mai ales că îl avem *la îndemână*.

Nu am nevoie de Holbein, nici de Baldung Grien; în materie de macabru, contez pe propriile mele mijloace. Dacă mi se pare necesar sau dacă mi se năză-

rește, nu există ins pe care să nu-l pot despuia de învelișul de carne. De ce-aș privi cu pizmă ori cu teamă niște oase ce poartă un nume, un craniu ce nu mă iubește? Apoi, de ce-aș iubi pe cineva sau m-aș iubi pe mine însumi — suferind și într-un caz, și-n altul — când știu ce trebuie să-mi imaginez pentru a îndulci aceste mizerii? Conștiința vie a perspectivelor cărnii ar trebui să distrugă și iubirea, și ura. În fapt, nu izbuteste decât să le îmblânzească și doar arareori să le supună. Altfel ar fi prea simplu: ar fi destul să evoci imaginea morții ca să fii fericit... iar macabru, împlinindu-ne dorințele cele mai tainice, ar fi *profit pe toată linia*.

Nu cred că m-aș fi referit atât de des la locul acesta dacă el, în mod evident, nu mi-ar fi măgulit inaptitudinea pentru iluzie. Aici, unde omul nu e nimic, observi în ce măsură doctrinele eliberării sunt inapte să-l înțeleagă, să-i interpreteze trecutul și să-i descifreze viitorul. Căci izbăvirea n-are conținut decât pentru fiecare din noi, individual, și nu pentru gloată, incapabilă să priceapă raportul dintre ideea de vid și senzația de libertate. Nu văd cum ar putea omenirea să fie mântuită în bloc: cufundată în minciună, menită unui adevăr inferior, ea va confunda mereu aparența și substanța. Admițând, contra oricărei evidențe, că evoluția sa ar fi ascendentă, ea n-ar putea atinge, la capătul urcușului, nici măcar gradul de clarviziune al celui mai obtuz *sannyāsin* hindus. În existența cotidiană, e imposibil să spui dacă lumea aceasta este reală sau ireală; ceea ce putem face, ceea ce facem efectiv, e să trecem neîncetat de la o teză la alta, mulțumiți să evităm o alegere ce nu ar rezolva nici una din problemele noastre imediate.

Trezirea nu depinde de capacitățile intelectuale: poți avea geniu și să fii un nerod, spiritualmente, desigur. Pe de altă parte, cunoașterea ca atare nu te duce prea departe. Un analfabet poate poseda „ochiul Cunoașterii”, fiind astfel mai presus de orice savant. Să discerni că ceea ce ești nu ești tu, că ceea ce ai nu-i al tău, să nu mai aderi la nimic, nici măcar la propria-ți viață — iată ce înseamnă să vezi cu-adevărat, să cobori la obârșia nulă a tot ce există. Cu cât te deschizi vacuității și te pătrunzi mai mult de ea, cu atât te sustragi fatalității de a fi tu însuși, de a fi om, de a fi viu. Dacă totul e vid, la fel va fi și această triplă fatalitate. Dintr-odată, magia tragicului e știrbită. Eroul ce se prăbușește să prețuiască la fel de puțin cât cel ce triumfă? Nimic mai prestigios decât o moarte nobilă, dacă lumea aceasta este reală; dacă nu, e curată prostie să cazi în extaz în fața unui deznodământ, oricare ar fi el. Cine consimte să aibă un „destin”, cine este orbit sau numai tentat de „extraordinar” arată că rămâne refractar oricărui adevăr superior, că e departe de a poseda „ochiul” în chestiune. A situa pe cineva într-o ierarhie înseamnă a-i cunoaște gradul de trezire, progresele făcute în perceperea iluzoriului și a falsului, la ceilalți și la sine însuși. Nici o comuniune nu e posibilă cu cel ce se înșală asupra a ceea ce este. Pe măsură ce distanța ce ne separă de actele noastre crește, vedem cum se împuținează subiectele de dialog și numărul semenilor noștri. Această singurătate nu e deprimantă, căci derivă nu din talentele, ci din renunțările noastre. Mai trebuie adăugat că ea nu exclude defel primejdia orgoliului spiritual, care persistă atâta timp cât ne gândim la sacrificiile acceptate și la iluziile res-

pinse. Cum să ne autodepășim în mod inconștient, când detașarea cere o conștientizare insistentă? Astfel, ceea ce-o face posibilă o amenință în același timp. În ordinea valorilor lăuntrice, orice superioritate ce nu devine impersonală tinde să ne piardă. O, de-am putea să ne rupem de lume fără măcar să știm! Ar trebui să putem uita că detașarea este un *merit*; altfel, în loc să ne elibereze, ne otrăvește. A-i atribui lui Dumnezeu reușitele noastre de orice fel, a considera că nimic nu e opera noastră, că totul e *dat* — iată, după Ignățiu de Loyola, singurul mijloc eficace de luptă împotriva trufiei. Sfatul lui e bun pentru stările fulgurante, în care intervenția harului pare obligatorie, nu însă pentru detașare, operație de subminare îndelungată și grea, a cărei victimă este *eul*: cum să nu-ți faci din ea un titlu de glorie?

Degeaba se ridică nivelul nostru spiritual, nu ne schimbăm calitativ; rămânem prizonierii limitelor noastre: o consecință, cea mai supărătoare, e nepuțința de-a stârpi orgoliul spiritual. „Nici o creatură, observă Sfântul Toma, nu poate atinge o treaptă mai înaltă a naturii sale fără a înceta să existe.” Totuși, dacă omul ne trezește interesul, e tocmai pentru că a vrut să-și depășească natura. N-a izbutit, iar eforturile lui excesive nu puteau să nu-l corupă, să nu-l *denatureze*. Iată de ce nu poți medita la el fără zbucium, fără *patimă*. Apoi, este desigur mai decent să-l compătimești pe el decât pe tine însuți (e ceea ce Pascal a înțeles atât de bine). Până la urmă, această patimă devine atât de istovitoare, că nu te mai gândești decât la un lucru: cum să scapi de ea. Nici fatalitatea de a fi tu însuți, nici aceea de a fi viu nu s-ar putea compara cu aceea de a fi om; când începe să mă

hărțuiască, vrând să mă scutur de ea, refac mental plimbarea printre aceste oseminte ce m-au salvat de atâtea ori în ultima vreme; le privesc — și nu mă mai desprind de ele; întărindu-mi credința în vacuitate, ele mă ajută să întrevăd ziua când nu voi mai avea de îndurat obsesia umanului, lanțul cel mai cumplit dintre toate. Trebuie să-l rupi cu orice preț dacă vrei să fii liber; dar, ca să fii liber cu adevărat, e nevoie de un pas în plus: să te eliberezi de însăși libertatea, s-o cobori la nivel de prejudecată sau de pretext, încât să nu-ți mai faci din ea un idol... Numai atunci vei începe să înveți cum să făptuiești *fără a dori*. Meditația asupra oribilului te pregătește pentru asta: explorând carnea și mizeriile ei, te inițiezi în arta de a disocia dorința de act — operație nefastă pentru spiritele dinamice, indispensabilă celor contemplative. Atât timp cât dorești, trăiești în jug, ești la cheremul lumii; încetând să dorești, cumulezi privilegiile unui obiect și ale unui zeu: nu mai depinzi de nimeni. Că dorința nu poate fi stârpită — este perfect adevărat; totuși, ce pace afli fie și numai *imaginându-ți* că ai scăpat de ea! Pace atât de insolită, că o plăcere perversă se strecoară în ea: o senzație atât de suspectă nu echivalează oare cu o răzbunare a naturii contra celui ce s-a făcut vinovat de a aspira la o stare atât de puțin naturală?

În afara nirvanei atinse *în viață* — izbândă rară, extremitate practic inaccesibilă —, suprimarea dorinței e o himeră; n-o suprimăm, o suspendăm, iar această suspendare, foarte ciudat, e însoțită de un sentiment de forță, de o certitudine nouă, necunoscută. Voga monahismului, în alte veacuri, nu se explică oare prin acea fericire consecutivă refluxului pof-

telor? Îți trebuie forță ca să lupți cu dorința; această forță crește când dorința se stinge; iar odată cu stingerea dorinței încetează și frica. Pentru ca anxietatea să accepte și ea un armistițiu asemănător, trebuie să mergem mai departe, să pătrundem într-un spațiu mult mai rarefiat, să ne apropiem de-o bucurie abstractă, de-o exaltare dăruită în egală măsură ființei și absenței ființei.

În *Katha-Upanișad*, se spune despre *ātman* că este „bucuros și fără bucurie”. O stare la care accedem deopotrivă prin afirmarea și prin negarea unui principiu suprem, pe calea arătată de *Vedānta*, ca și pe cea propusă de *Mahāyāna*. Oricât ar fi de diferite, cele două căi se întâlnesc în experiența finală, în lunecarea dincolo de aparențe. Esențialul nu e să știm în numele a ce vrem să ne izbăvim, ci până unde putem înainta pe calea izbăvirii. Fie că ne topim în absolut, fie în vid, în amândouă cazurile ajungem la o bucurie neutră: bucurie fără determinații, la fel de pură ca și anxietatea pe care vrea s-o vindece și căreia nu-i este decât punctul final, deznodământul pozitiv. Între cele două, simetria este evidentă; s-ar spune că sunt „construite”, și una, și cealaltă, după același tipar: se lipsesc de orice stimul exterior, își sunt suficiente lor însele, corespund și comunică în adâncime. Căci, așa cum bucuria concretă nu e decât frică învinsă, bucuria neutră nu e decât anxietate transfigurată. Iar din afinitățile, din permeabilitatea lor derivă posibilitatea de a ne înălța de la una la cealaltă, precum și pericolul de a regresa, de a recădea într-o stare anterioară, pe care-o credeam depășită. Se înțelege de aici cât de amenințat este, la baza lui, orice proces spiritual. Pentru izbăvitul

ratat, pentru veleitarul nirvānei, nimic mai ușor și mai frecvent decât să revină la vechile-i spaime. Însă din când în când i se întâmplă să reziste, iar atunci își însușește îndemnul din *Dhammapada*: „Strălucește pentru tine însuți, ca propria-ți lumină” și, în răstimpul cât îl adoptă și îl urmează, îi înțelege dinlăuntru pe cei ce i se conformează neîncetat.

Întâlniri cu sinuciderea

Te sinucizi numai dacă, sub anumite aspecte, ai fost mereu în afara lumii. E vorba de o inadecvare originară de care poți să nu fii conștient. Cel menit să se sinucidă nu aparține decât din greșeală lumii acesteia; în fond, el nu aparține nici unei lumi.

Nu ești predispus la sinucidere, îi ești predestinat, îi ești sortit cu mult înainte de orice decepție, de orice experiență: fericirea te împinge spre ea la fel ca și nefericirea, ba chiar mai mult, căci, amorfă, improbabilă fiind, ea cere un efort de adaptare extenuant, în timp ce nefericirea oferă siguranța și rigoarea unui ritual.

*

Sunt nopți când viitorul e abolit, când dintre toate clipele lui rămâne doar aceea pe care-o alegem ca să nu mai fim.

*

„Sunt sătul să fiu eu”, îți repeți, atunci când aspiři să fugi de tine însuți; iar când o faci în mod irevocabil, ironia vrea să comiți un act în care te regăsești, în care, brusc, devii tu însuți în chip absolut. În clipa când îți curmi zilele recazi în fatalitatea de care-ai vrut să scapi, sinuciderea nefiind decât triumful, sărbătoarea acestei fatalități.

*

Pe măsură ce trece timpul, văd cum îmi scad șansele de-a mă târî de la o zi la alta. De fapt, așa a fost întotdeauna: n-am trăit în posibil, ci în himeric. Memoria mea e ticsită cu orizonturi năruite.

*

Există în noi mai mult o ispită decât o voință de a muri. Căci dacă ne-ar fi dat *să vrem* moartea, cine n-ar recurge la ea la cea dintâi supărare? Și mai există un impediment: ideea sinuciderii i se pare incredibil de nouă celui ce este stăpânit de ea; el își închipuie că săvârșește un act *fără precedent*; această iluzie îl obsedează, îl măgulește, și îl face să piardă un timp prețios.

*

Sinuciderea este o împlinire bruscă, o izbăvire fulgerătoare: este nirvāna *prin violență*.

*

Faptul atât de simplu de a privi un cuțit și de a înțelege că depinde numai de tine ca să-l folosești într-un anume scop îți dă un sentiment de atotputernicie vecin cu megalomania.

*

Când ideea sinuciderii pune stăpânire pe noi, în fața noastră se întinde un spațiu nemărginit, o vastă posibilitate în afara timpului și a eternității înseși,

o deschidere amețitoare, o speranță de a muri *depășind* moartea.

Să te sinucizi înseamnă, de fapt, să rivalizezi cu moartea, să demonstrezi că poți mai mult decât ea, înseamnă să-i tragi clapa și, succes notabil, să te răscumperi în propriii tăi ochi. Te liniștești, te convingi astfel că nu ești ultimul om, că meriți oarece respect. Îți zici: Până acum, incapabil să iau o inițiativă, mă desconsideram total; acum totul se schimbă: nimicindu-mă, nimicesc toate motivele de a mă disprețui, îmi regăsesc încrederea, sunt cineva pentru vecie...

*

De vreme ce misiunea mea e să sufăr, nu înțeleg de ce încerc să-mi imaginez o altfel de soartă, și încă mai puțin de ce mă înfurii pe niște *senzații*. Căci orice suferință e senzație și nimic altceva, măcar la începutul și la sfârșitul ei. La mijloc, desigur, este ceva mai mult: un univers.

*

Furie în plină noapte, nevoia de-a avea o ultimă explicație cu sine, cu elementele. Brusc, sângele se pune în mișcare, tremuri, te scoli, ieși, îți repeți că nu mai e nici un motiv să tergiversezi, să amâni: de data asta, chiar ai s-o faci. Abia ieșit în stradă, constați o imperceptibilă liniștire. Înaintezi pătruns de gestul pe care îl vei săvârși, de misiunea pe care ți-ai asumat-o. O ușoară euforie ia locul furiei când îți spui că în sfârșit ai ajuns la soroc, că viitorul se reduce la câteva minute, cel mult o oră, și că ai decretat, cu de la tine putere, suspendarea tuturor clipelor.

Vine apoi senzația liniștitoare pe care ți-o inspiră absența aproapelui. Toți dorm. Cum să părăsești o lume în care încă poți să fii singur? Noaptea asta trebuia să fie cea de pe urmă, dar nu ajungi să te desparți de ea, nu concepi că ar putea să dispară. Și ai vrea s-o aperi de zorii ce-o asaltează și curând o înghit.

*

Dacă am putea să ne schimbăm firea, să devenim orișicine, am intra de îndată în rândul aleșilor. Cum însă metamorfoza nu e posibilă, ne agățăm de Predestinare, vocabulă magică, fără pereche. Ajunge s-o pronunțăm — avem senzația că am lăsat în urmă faza întrebărilor și perplexităților, că în sfârșit am găsit soluția oricărui impas.

*

Când te încercă, mai slabă sau mai puternică, dorința s-o termini cu toate, ești înclinat să meditezi la ea, s-o explici, să ți-o explici. Ești înclinat s-o faci mai ales atunci când e slabă, căci dacă-i prea intensă ea copleșește spiritul și nu-i lasă loc, nici răgaz s-o cerceteze ori s-o ocolească.

*

A aștepta moartea înseamnă s-o accepți, s-o cobori la rang de proces, să te resemnezi cu un sfârșit despre care nu știi nici când, nici cum, nici unde va avea loc. Suntem departe de actul absolut. Nimic comun între obsesia sinuciderii și sentimentul morții — vreau să spun acel sentiment profund, permanent, al unui

sfârșit în sine, al fatalității de a pieri ca atare, inseparabilă de un fundal cosmic și independentă de acea dramă a eului ce se consumă în centrul oricărei forme de autodistrugere. Moartea nu e neapărat resimțită ca izbăvire; sinuciderea însă izbăvește întotdeauna: e culme, paroxism al mântuirii.

Ar trebui, din decență, să ne alegem singuri momentul pentru a dispărea. Este umilitor să mori așa cum murim, este intolerabil să fii expus unui sfârșit asupra căruia nu ai nici o putere, care te pândește, te doboară, te azvârle în imund. Va veni poate vremea când moartea naturală va fi total disprețuită, când catehismele se vor îmbogăți cu o nouă formulă: „Dăruiește-ne, Doamne, privilegiul și forța s-o isprăvim, harul de a dispărea la vreme.”

Conspirația milenară împotriva sinuciderii a dus la ticsirea și sclerozarea societăților. Trebuie să învățăm să ne distrugem *la timp*, să alergăm senini către spectrul care vom fi. Câtă vreme nu ne vom hotărî s-o facem, ne vom merita umilințele. Când ți-ai epuizat rațiunea de a fi, e nedemn să insiști. Însă oriunde îți îndrepti privirea, dai ochii tot cu mișelia morții naturale.

„Când, după mulți ani, revezi o persoană pe care-ai cunoscut-o de copil, primul lucru ce-ți vine aproape totdeauna în minte e că o mare nenorocire s-a abătut peste ea.” (Leopardi) A dăinui înseamnă a scădea: existența e pierdere de ființă. Cum nimeni nu dispare când s-ar cuveni, cel care-și supraviețuiește ar trebui chemat la ordine, încurajat și la nevoie ajutat să-și curme zilele. De la un punct, a persevera înseamnă a accepta să decazi. Dar cum să fim siguri de declinul nostru? Dacă ne înșelăm asupra simptomelor? Conștiința de a decădea nu ne înalță deasupra

decăderii noastre? Iar atunci, mai suntem decăzuți? Și iarăși, cum să știm că a început decăderea, cum să recunoaștem momentul? — Eroarea e desigur posibilă, dar n-are importanță de vreme ce, oricum, nu murim niciodată la timp. Plutim în derivă și nu recunoaștem că suntem niște epave decât atunci când ne ducem la fund. E însă prea târziu ca să ne scufundăm din propria vrere.

*

Îți face bine să te gândești că te vei sinucide. Nu există subiect mai liniștitor: de îndată ce-l abordezi, simți că respiri. Meditația asupra lui te face aproape tot atât de liber ca și actul propriu-zis.

Cu cât sunt mai în marginea clipelor, cu atât perspectiva de a mă rupe de ele pentru vecie mă reintegrează în existență, mă readuce la nivelul celor vii, îmi conferă un soi de onorabilitate. Această perspectivă, de care nu mă pot lipsi, m-a salvat din toate crizele de deznădejde, mi-a permis mai ales să traversez acele epoci când nu mă puteam plânge de nimeni, când eram pe deplin mulțumit. Fără ajutorul ei, fără speranța dăruită de ea, paradisul mi s-ar părea un loc al caznelor. De câte ori nu mi-am spus că, fără ideea sinuciderii, ne-am sinucide pe loc! Spiritul pe care pune ea stăpânire o înconjoară cu atenții delicate, o idolatrizează, așteaptă de la ea miracole. Precum un om gata să se înece care s-ar agăța de ideea naufragiului.

*

70 Sunt tot atâtea motive de a ne suprima pe câte sunt de a continua, cu diferența totuși că cele din urmă,

mai vechi și mai solide, atârnă mai greu pentru că sunt una cu originile noastre, în timp ce primele, rod al experienței, sunt în același timp mai imperative și mai nesigure.

*

Cel care spune: „Nu am curajul să mă sinucid“, tot el, în clipa următoare, va taxa drept lașitate un gest în fața căruia și cei mai temerari dau înapoi. Ne sinucidem, se repetă întruna, din slăbiciune, ca să nu înfruntăm durerea sau rușinea. Or, nu se vede că tocmai cei slabi, departe de a încerca să se sustragă încercărilor, le suportă, și că îți trebuie tărie ca să termini cu ele printr-un act decisiv. La drept vorbind, mai ușor e să te sinucizi decât să învingi o prejudecată veche ca omul, sau măcar ca religiile — atât de refractare, vai, la gestul suprem. Pe când Biserica făcea ravagii, doar nebunul se bucura de un regim de favoare, doar el avea dreptul să atenteze la zilele sale: cadavrul nu-i era nici profanat, nici spânzurat. Între stoicismul antic și „libera cugetare“ modernă, între, să zicem, Seneca și Hume, sinuciderea cunoaște, cu excepția episodului catar, o lungă eclipsă — epocă într-adevăr întunecată pentru toți cei care, vrând să moară, nu cutezau să calce interdicția de a-și curma viața.

*

Infirmitățile pe care le-am observat și analizat își pierd din gravitate și din forță; odată cercetate, le suportăm mai ușor. Excepție face tristețea. Partea de joc ce intră în melancolie nu se regăsește în ea; intransigentă, inflexibilă, tristețea nu cunoaște fantezia și

capriciul. Nu există, în cazul ei, nici subterfugii, nici cochetărie. Oricât am vorbi și am comenta pe marginea ei, tristețea nu scade și nici nu sporește. Ea *este*.

*

Cel care nu s-a gândit niciodată să se omoare va lua hotărârea fatală mult mai rapid decât cel care se gândește numai la asta. Cum orice act capital e mai ușor de făcut spontan decât întorcându-l pe o față și pe alta, cel care nu s-a gândit la sinucidere, odată ce-i simte atracția, va fi complet lipsit de apărare în fața acestei porniri subite; va fi orbit și zguduit de revelația unei soluții definitive, ce nu-i trecuse prin minte până atunci; — pe când celălalt va putea să amâne oricât un gest pe care l-a cântărit iar și iar, despre care știe totul și la care se va hotărî fără patimă, dacă se hotărăște vreodată.

*

Ororile de care e plin universul fac parte integrantă din substanța lui; în lipsa lor, ar înceta *fizic* să mai existe. A trage de aici ultimele consecințe nu înseamnă totuși a comite o sinucidere „nobilă”. Merită epitetul numai aceea care se iscă din nimic, fără motiv aparent, „fără justificare”: sinuciderea pură. Aceasta — sfidare a tuturor majusculilor — umilește și spulberă orice: Dumnezeu, Providență și chiar Destin.

*

Nu ne sinucidem, cum se crede îndeobște, într-un acces de demență, ci dimpotrivă, într-un acces de

luciditate *insuportabilă*, într-un paroxism ce poate fi, dacă vreți, asimilat nebuniei, căci o luciditate excesivă, împinsă la limită și de care vrem să scăpăm cu orice preț, depășește cadrul rațiunii. Momentul culminant al hotărârii nu dovedește însă nici o întu-necare a spiritului: idioții nu se sinucid aproape niciodată; dar ne putem sinucide de teama idioției, presimțind-o. Actul respectiv se confundă atunci cu o ultimă zvâcnire a spiritului ce-și *revine*, ce-și adună toate puterile, toate facultățile, înainte de a se nimici. În pragul supremei înfrângeri, își dovedește sieși că nu e pe de-a întregul pierdut. Și se pierde, în deplină posesiune instantanee a tuturor capacităților sale.

*

Am uitat arta de a ne sinucide *la rece*. Anticii au fost ultimii care au practicat-o cu strălucire. Noi nu mai concepem decât sinuciderea pățimașă, febrilă, sinuciderea ca stare de har; tânjim la detașare, dar o facem ca niște convulsionari. Înțelepții de dinaintea Crucii știau să rupă cu această lume ori s-o accepte fără dramă și fără lirism. Stilul lor s-a pierdut, ca și temeiul detașării lor: Fatumul e gonit peste tot de o Providență uzurpatoare. Iar noi ne zbatem să-l regăsim, spre a ni-l face reazem, când nimic altceva nu ne-ar putea ajuta, nici seduce.

*

Nu există nimic mai profund și mai de neînțeles ca Dorința. Iată de ce simțim că trăim doar atunci când ne pierdem speranța s-o putem nimici.

*

Ne sinucidem sau nu, totul rămâne neschimbat. Dar hotărârea de a se sinucide i se pare oricui cea mai importantă din câte s-au luat vreodată. N-ar trebui să fie așa. Și totuși așa se întâmplă, și nimic nu va putea zdruncina această aberație sau acest mister.

*

Totdeauna am coincis doar cu distanța ce mă separă de ființe și lucruri, cu vidul ce se cascadează în miezul fiecăreia dintre senzațiile mele; iar atunci, cum să nu fiu uimit văzând că subscriu la ceva, că îmi asum afirmațiile, că ader la șovăielile și chiar la convingerile mele? Atâta naivitate mă întristează — și mă liniștește.

*

Trebuie să fim însetați de absolut ca să ne gândim la sinucidere. Dar ne putem gândi la ea și îndoindu-ne de toate. E firesc: cu cât căutăm absolutul, cu atât, exasperați că nu-l putem atinge, ne cufundăm în îndoială, care ar fi reversul unei căutări, încheierea negativă a unei mari aventuri, a unei mari pasiuni. Absolutul e căutare; îndoiala, retragere. Această retragere, căutare de-a-ndoaselea, se lovește, atunci când nu se mai poate opri, de limite inaccesibile unui demers rațional. Nu era, la început, decât procedeu; iat-o ajunsă delir, ca tot ce merge dincolo de sine. Întinzând ori regresând spre niște limite, explorând străfundul oricărui lucru, vei întâlni, inevitabil, ispita autonimicirii.

*

Pe insulița aceea din Mediterana, cu mult înainte de zori, pe drumul ce mă ducea spre faleza cea mai abruptă, mergeam rumegând gânduri de portar în concediu: să am eu vila asta, aş zugrăvi-o în ocru, i-aş pune alt gard etc. În ciuda ideii *mele*, mă agăţam de orice fleac: admiram agavele, trăgeam de timp, făceam digresiuni ca să uit urgenţa proiectului meu. Un câine începu să latre, apoi, gudurându-se, se luă după mine. Nimeni nu-şi poate imagina — dacă n-a simţit-o el însuşi — mângâierea pe care ne-o aduce un animal ce vine să ne ţină companie atunci când zeii ne-au întors spatele.

*

Ca să rămâi senin în faţa unui peisaj potopit de lumină îţi trebuie o forţă pe care eu n-o am. Soarele e furnizorul meu de gânduri negre, iar vara anotimpul în care-mi reconsider raporturile cu lumea şi cu mine însumi, spre paguba amândurora.

*

Când ai înţeles că nimic nu este, că lucrurile nu merită nici măcar statutul de aparenţe, nu mai ai nevoie să fii mântuit, eşti mântuit, şi nefericit pe vecie.

*

Încerc să nu-mi mai fac din nimic un motiv de orgoliu. Fără succes. Când totuşi izbutesc, simt că nu mai aparţin tagmei muritorilor. Sunt atunci mai

presus de orice, chiar și de zei. Poate că moartea asta e: un sentiment de mare, de extremă superioritate.

*

Seara crucială a vieții sale — așa numește Jean-Paul seara când a descoperit că nu e nici o diferență între a muri a doua zi sau peste treizeci de ani. Revelație capitală — și inutilă; dacă din când în când ajungem să-i pătrundem adevărul, în schimb refuzăm să ne asumăm consecințele. În imediat, diferența respectivă ne pare tuturora ireductibilă, și chiar absolută: *existând*, dovedim că n-am înțeles în ce măsură e totuna să murim acum sau oricând.

Nu e destul să știu că nu sunt nimic, mai trebuie să mă conving de asta. Ceva, dinlăuntru, refuză acest adevăr de care sunt atât de pătruns. E un refuz ce dovedește că o parte din mine îmi scapă; iar această parte ce se sustrage jurisdicției mele, controlului meu, face să nu fiu niciodată sigur că pot dispune pe deplin de mine însumi. Astfel, rumegând argumentele pro și contra singurului gest important, ajungi să te simți vinovat că încă ești în viață.

*

Obsesia sinuciderii e datul celui ce nu poate nici să trăiască, nici să moară, și care nu uită nici un moment această dublă imposibilitate.

*

Atâta timp cât acționez, cred că ceea ce fac are un „sens”, altfel nu aș putea face nimic. De îndată ce

încetez să acționez, iar din agent mă transform în judecător, nu mai regăsesc sensul în chestiune. Alături de mine, care-mi urmez pornirile, există, mai presus de ele, un altul (eul eului): pentru acesta, ceea ce fac și chiar ceea ce sunt nu are nici semnificație, nici realitate: parcă ar fi evenimente îndepărtate, pe veci revolute, cărora le deslușim rațiunile aparente fără a le percepe necesitatea intrinsecă. Ar fi putut să nici nu existe, într-atât ne sunt de străine. Această perspectivă, aplicată unei vieți în ansamblu, duce direct la meditația asupra extravaganței de a ne fi născut.

La fel, dacă ne-am întreba ce consecințe va avea — peste un an, peste zece sau peste o mie — un gest oarecare, ar fi cu neputință să-l ducem la capăt sau măcar să-l schițăm. Orice act presupune o viziune mărginită — nu însă și actul sinuciderii, ce izvorăște dintr-o viziune vastă, atât de vastă încât le face vane și irealizabile pe toate celelalte. Raportat la ea, totul e futilitate și deriziune. Doar ea propune o soluție, vreau să spun un abis — un abis *izbăvitor*.

*

A spera în ceva, aici sau oriunde, e dovada că încă târăști niște lanțuri. Osânditul aspiră la paradis; această aspirație îl coboară, îl compromite. Să fii liber înseamnă să te dezbari pe veci de ideea de răsplată, să nu aștepți nimic de la oameni sau de la zei, să renunți nu doar la lumea aceasta și la oricare lume, ci la însăși mântuirea, înseamnă să spulberi până și ideea de mântuire, această robie a robiilor.

*

Instinctul de conservare — simplă încăpățănare și nimic altceva — trebuie combătut, iar ravagiile lui trebuie înfierate. Vom izbuti cu-atât mai bine cu cât vom reabilita sinuciderea, cu cât îi vom scoate în evidență splendoarea, cu cât o vom face mai surâzătoare și mai la îndemâna oricui. Departe de a fi un act negativ, ea este, din contră, aceea care răscumpără, care transfigurează toate actele comise înaintea ei.

Prin cea mai inexplicabilă neînțelegere, existența a fost declarată sacră; nu doar că nu e sacră, dar nu înseamnă ceva decât în măsura în care încercăm să ne rupem de ea. Existența e cel mult accident — un accident pe care, puțin câte puțin, toți îl convertesc în fatalitate. Când știm ce hram poartă, roșim că ne legăm de ea, și totuși ne legăm, printr-un lung și insesizabil proces ce-i face chiar și pe cei mai avizați s-o ia în serios. Ar trebui, printr-un proces invers, s-o readucem la starea originară, la insignifianța ei inițială. Pentru asta ar fi necesar un efort aproape prodigios: cine l-ar face ar înceta să mai fie un sclav; stăpân pe zilele sale, el le-ar curma șirul atunci când crede de cuviință; ar dispune după plac de propria-i existență; căci ea ar reveni la punctul de plecare, la statutul ei adevărat: acela, tocmai, de accident.

*

Să trăiești fără scop, fără nici unul, de nici un fel!
Am întrezărit această stare, am atins-o adesea, fără să izbutesc să mă mențin în ea: sunt prea slab pentru asemenea fericire.

*

Dacă lumea ar fi opera unui zeu onorabil, sinuciderea ar fi o insolență, o provocare teribilă. Cum însă totul duce la ideea că e lucrarea unui zeu de mâna a doua, nu vedem de ce ne-am sinchisi. Pe *cine* să tratăm cu menajamente?

Profitând de năruirea credinței, sinuciderea va fi tot mai lesne de făcut și astfel mai puțin misterioasă, căci își va fi tocit prestigiul conferit de afurisenie. Provocatoare și meritorie cândva, ea pătrunde acum în moravuri, câștigă teren și, dacă încetează să fie insolită, în schimb viitorul ei pare asigurat. Înăuntrul universului religios, apăsarea ca o nebunie și o trădare, era nelegiuirea prin excelență. Cum să crezi și să te nimicești? În lipsă de ceva mai bun, să acceptăm ipoteza acestui zeu de mâna a doua, cu avantajul că permite gesturile extreme, victoria radicală asupra unei lumi tarate.

Ne putem imagina că într-un sfârșit, conștient de rătăcirea sa, Creatorul și-ar recunoaște vinovăția: abandonează cursa, se retrage, și — ultim reflex de eleganță — se autopedepsește. Dispare astfel împreună cu opera lui, fără ca omul să aibă vreun amestec. Ar fi aceasta versiunea îmbunătățită a Judecății de Apoi.

*

Sinucigașii prefigurează destinul îndepărtat al omenirii. Sunt niște vestitori și, în această calitate, trebuie respectați; ceasul lor va sosi; vor fi omagiați, vor avea parte de cinstirea obștească și se va spune că doar ei, *în trecut*, au presimțit, au ghicit totul. Se

va mai spune că au luat-o înainte, că s-au jertfit ca să arate calea, că-n felul lor au fost niște martiri: nu s-au sinucis oare într-o vreme când nimeni nu era silit s-o facă și când moartea naturală cunoștea apogeul? Înaintea celorlalți, ei au știut că *imposibilitatea* nudă va fi cândva destinul tuturor, și că în loc să fie un blestem, va fi un privilegiu.

Vor fi numiți precursori; și chiar au fost, aidoma celor care, sensibili la supremația răului, au înfierat Creațiunea: maniheiștii, la începutul erei creștine, și mai ales discipolii lor târzii, catarii. Admirabil, la cei din urmă, e că elanul contestatar era mai frecvent printre oamenii simpli decât printre cei învățați. Ca să ne convingem, ajunge să deschidem *Manualul Inchizitorului* de Bernardo Gui sau orice alt document din epocă privind ideile și faptele „eretice”. Vom vedea — detaliu reconfortant — cutare nevas-tă de tăbăcar sau negustor de lemne luându-se de piept cu Lucifer sau imputându-le primilor noștri străbuni vina pentru „actul cel mai satanic din toate”. Acești sectanți, sau mai curând acești vizionari, uimitor de lucizi în fervoarea lor, posedând darul de a vedea capcanele diavolești în spatele tuturor actelor noastre mai importante, știau la nevoie să moară de foame, care ispravă, deloc rară, marca încununarea doctrinei lor. *Endura*, postul negru până la epuizarea completă, era o practică urmând inițierii și trebuia, printr-o moarte rapidă, să-l ferească pe cel „consolat” de primejdia apostaziei și de tot felul de ispite.

Dezgustul față de latura *utilă* a sexualității, oroarea de a procrea, face parte din punerea în cauză a Creațiunii: la ce bun să înmulțești niște monștri? Dacă triumfa și dacă rămânea consecvent, cata-

rismul ar fi sfârșit printr-o sinucidere colectivă. Asemenea izbândă era cu neputință: oricât ar fi fost de înaintate, spiritele nu erau suficient de mature. Nici chiar acum nu sunt, și încă vom avea de așteptat până ce omenirea va începe *endura*. Dacă o va începe vreodată.

*

La conciliul din 1211 împotriva bogomililor, au fost afuriși aceia dintre ei care susțineau că „femeia zămislește în pânțele ei cu ajutorul Satanei, că Satana își face acolo sălaș și nu pleacă înainte de nașterea pruncului”.

Nu îndrăznesc să cred că Demonul ne poartă atâta interes ca să ne țină companie luni de zile; dar nu m-aș putea îndoi că am fost concepuți sub privirile lui și că i-a asistat cu-adevărat pe scumpii noștri genitori.

*

Senzația că ești blocat pentru vecie, că vremea ta a trecut înainte de a te naște, că ești prea decăzut ca să ai pe cine compătimi, certitudinea că omorându-te nu omori pe nimeni; — iată ispita sinuciderii *rele*, aceea ce nu vine din tristețea după Dumnezeu, ci după Diavol, ca să păstrăm distincția făcută de Apostol. E, de asemeni, nemângâierea în gradul cel mai înalt și care pare atât de incurabilă, că ar rămâne intactă, neștirbită chiar dacă am zidi un nou univers.

Care e rugăciunea „scurtă și violentă” pe care Filocalia o recomandă pentru slăbiciuni și spaime?

*

De ce nu-mi curm zilele? — Dacă aş şti *exact* ce mă împiedică s-o fac, n-aş mai avea nici o întrebare să-mi pun, căci voi fi răspuns la toate întrebările.

*

Ca să nu te mai zbuciumi, trebuie să te laşi în voia unei mari indiferenţe, să nu te mai miri de lumea aceasta şi nici de cealaltă, să cazi în nepăsarea morţilor. Cum să priveşti un om fără să ți-l imaginezi cadavru, cum să priveşti un cadavru fără să te pui în locul lui? *A fi depăşeşte înţelegerea, a fi înfri-coşează.*

*

Un ins eminent *bun* nu se va hotărî niciodată să-şi ia zilele. Acest act de curaj cere un fond — sau măcar rămăşiţe — de cruzime. Sinucigaşul ar fi putut, în anumite condiţii, să ucidă: sinuciderea şi crima sunt rude de sânge. Dar sinuciderea este mai rafinată, căci cruzimea îndreptată spre sine e mai rară, mai complexă, fără a socoti că i se adaugă beţia de a te simţi ros de propria-ţi conştiinţă.

Omul cu instinctele compromise de bunătate nu intervine în soarta sa, nici nu doreşte să-şi croiască alta; şi-o îndură pe-a lui, se resemnează cu ea şi merge mai departe, fără mânia, aroganţa şi răutatea care, împreună, îndeamnă la autonimicire şi-o înlesnesc. Ideea de a-şi grăbi sfârşitul nu-l încearcă în nici un fel — atât e de modest. În adevăr, îţi trebuie o modestie morbidă ca să accepţi să mori altfel decât de propria-ţi mână.

*

Cum să crezi că o rugăciune e altceva decât un monolog, că un extaz este mai mult decât el însuși, că vreunui zeu îi pasă de mântuirea sau de osânda noastră?

E totuși ceea ce ar trebui să poți crede, măcar preț de-o secundă pe zi.

*

Viitorul, acest abis, mă deprimă în asemenea hal, că aș vrea să văd pierind până și ideea de viitor. Căci în fond această idee, mai mult decât lunecarea în hăul pe care-l ascunde, e cea care îmi dă fiori de groază și mă împiedică să savurez prezentul. Rațiunea mea pregetă în fața a tot ce se-ntâmplă, în fața a tot ce se va întâmpla. Nu ceea ce mă așteaptă, ci așteptarea în sine, iminența ca atare mă roade și mă înspăimântă. Ca să regăsesc un simulacru de pace, trebuie să mă agăț de un timp *fără viitor*, un timp decapitat.

*

Repet întruna formula triplei renunțări: „Mă lepăd de lumea aceasta, mă lepăd de lumea străbunilor, mă lepăd de lumea zeilor”; degeaba: când măsoar distanța ce mă separă de rasa monahală și de pustiu, mi se pare că sunt un *sannyāsin* de bâlci.

*

Să fie *regretul* un semn de îmbătrânire precocă? Dacă-i așa, atunci sunt senil din naștere.

*

Nu ai pătruns esența unui lucru dacă nu l-ai privit în lumina deznădejdi.

*

Contează doar acele momente când dorința de a rămâne singur cu tine însuși este atât de vie, că mai curând ți-ai zbura creierii decât să schimbi o vorbă cu cineva.

*

Greul, pentru cine a renunțat pe jumătate, e să facă și ce-a mai rămas. Existența îl apasă, desigur, dar el nu și-a epuizat uimirea de-a exista. De aici îi vin ezitățile, precum și căința că s-a oprit la jumătate cale, fără sorți de izbândă pentru mai vechiul său proiect. Un ratat al renunțării.

*

Suferința dă oarece greutate gândurilor noastre și le împiedică să se transforme în piruete; tot ea ne face să susținem că nimic nu are realitate, că nici măcar ea nu este reală. Astfel, suferința ne inspiră o stratagemă de apărare: o învingem declarând-o ireală, parte a amăgirii generale. Dacă ar fi suportabilă, ce nevoie am avea s-o diminuăm și s-o demascăm? Cum nu avem altă soluție decât s-o asimilăm fie coșmarului, fie capriciului, cel mai comod e să optăm pentru acesta din urmă.

Judecând bine, e preferabil să nu fie nimic. Dacă ceva *ar fi*, am trăi cu spaima că ne-ar putea scăpa. De vreme ce nimic nu e, toate clipele sunt perfecte și nule, și e totuna dacă ne bucurăm de ele sau nu.

*

Când sila de mine însumi mă apasă mai greu, îmi spun că poate mă acuz pe nedrept, că nu văd cine, chinuit de aceleași obsesii, ar fi putut atâția ani să mimeze aparența unui om viu.

*

Singurul mod de a descuraja pe cineva să recurgă la sinucidere e să-l împingi spre ea. Nu-ți va ierta acest gest niciodată, își va abandona proiectul ori îl va amâna, te va considera un dușman, un trădător. Voiai să-i sari în ajutor, să-l salvezi, iar el nu vede în bunăvoința ta decât ostilitate și dispreț. Cel mai ciudat e că-ți cerșea aprobarea, complicitatea. Ce aștepta de fapt? Nu cumva te-ai înșelat asupra naturii disperării lui? Ce greșeală, să-ți ceară tocmai ție ajutorul! Ceea ce trebuie să-l fi uimit, în acel stadiu al singurătății lui, va fi fost imposibilitatea de a se înțelege cu altcineva decât cu Dumnezeu.

*

Suntem cu toții *bolnavi*, considerăm real ceea ce nu e. Omul viu, în calitate de ființă vie, e un nebun și un orb: inapt să discearnă aspectul iluzoriu al lucrurilor, el vede pretutindeni plinul, solidul. De îndată ce, printr-un miracol, ceața i se ia de pe ochi,

el descoperă vacuitatea și înflorește în ea. Mai bogată decât realitatea pe care-o înlocuiește, ea ține loc de toate *fără Tot*, e temelie și absență, variantă abisală a ființei. Din nefericire, noi o considerăm o lipsă; de aici spaimile și eșecurile noastre. Ce este ea, atunci, pentru noi? Cel mult impas diafan, infern impalpabil.

*

Încercând să-și înăbușe poftele, să le reducă la neant, a izbutit doar să le deregleze, să le golească de tot ce aveau sănătos, fortifiant: un animal de pradă hărțuit, secătuit, regretându-și instinctele de altădată. Cum ghearele i s-au tocit, dar nu și pofta de a sfâșia cu ele, violența i s-a transformat în obidă (care nu-i altceva decât agresivitate înfrântă, umilită, incapabilă să se manifeste).

La început și-a sabotat pasiunile; a venit apoi rândul credințelor. Acest proces era inexorabil. Revelația ce i-a fost deviză în viață: *să aderî la ceva, la orice, ține de infantilism sau de delir* — e posibil să fi fost legitimă; poate mai crede și acum în ea; ceea ce nu înseamnă că-i mai puțin atroce, insuportabilă. Ea îți permite să dăinui dar nu să exiști, se numără printre acele certitudini ce te doboară pentru vecie.

Luptător și zurbagiu din fire, nu mai luptă și nu mai caută harță; cel puțin nu cu ceilalți. Loviturile ce le erau destinate, și le-mparte lui însuși, le încasează singur. Eul îi este victimă. Eul său? Care eu? Nu mai are *pe cine* lovi: nu mai există victimă, nu mai există subiect, doar o succesiune de acte fără agent, o defilare anonimă de senzații...

Un izbăvit? Un spectru? O zdreanță?

*

„Ce-i folosește omului să dobândească lumea, dacă își pierde sufletul?”

Să dobândești lumea, să-ți pierzi sufletul! — Eu am făcut mai mult: le-am pierdut pe-amândouă.

*

Tot ce încerc să fac va fi mereu manifestarea unei decăderi, fătășă sau mascată. Mult timp am făcut teoria omului-desprins-de-toate-cele. Am devenit acel om, îl incarnez acum. Îndoielile mele au izbândit, negațiile mele s-au întrupat. Trăiesc ceea ce înainte îmi închipuiam că trăiesc. Mi-am găsit în sfârșit un discipol.

Neizbăvitul

Cu cât medităm la ultimul îndemn al lui Buddha: „Orice lucru compus e hărăzit Morții. Străduiți-vă neconținut întru mântuirea voastră”, cu atât ne tulbură neputința de a *simți* că suntem agregat, întâlnire trecătoare sau chiar fortuită de elemente. Că asta suntem, acceptăm cu ușurință — în teorie; în practică, ne pare o evidență imposibil de asimilat, o refuzăm fizic. Cât timp nu vom învinge această repulsie organică, vom continua să fim fascinați de flagelul care e pofta de a exista.

Nu contează că demascăm lucrurile, că le stigmatizăm numindu-le aparențe, câtă vreme admitem din oficiu că ele conțin ființă. Ne agățăm de orice, numai să nu avem a ne sustrage acestei fascinații în care-și au obârșia actele noastre și chiar natura noastră, acestei orbiri primordiale ce ne împiedică să discernem în toate nonrealitatea.

Sunt o „ființă” doar metaforic vorbind; dacă aș fi și în fapt, aș rămâne astfel de-a pururi, iar moartea, golită de semnificație, n-ar mai avea asupra-mi nici o putere. „Străduiți-vă neconținut întru mântuirea voastră” — adică nu uitați că sunteți o alcătuire efemeră, un compus ale cărui ingrediente abia așteaptă să se despartă. Într-adevăr, mântuirea nu are sens decât dacă suntem provizorii până la deriziune;

dacă ar exista în noi cel mai neînsemnat principiu de dăinuire, am fi dintotdeauna mântuiți sau pierduți: nu ar mai fi căutare, nu ar mai fi orizont. Dacă izbăvirea are vreo importanță, avem în irealitatea noastră o șansă nesperată.

*

Ar trebui să despuiem ființa de toate atributele, să facem să nu mai fie o bază, *locul* tuturor legăturilor noastre, veșnicul impas liniștitor, o prejudecată, cea mai înrădăcinată, cea mai adânc pătrunsă în rutina noastră. Suntem complici ai ființei, sau a ceea ce ne pare a fi, căci nu există ființă, există doar erzaț de ființă. Și chiar dacă ar exista ființă autentică, ar trebui să ne rupem de ea și s-o lichidăm, câtă vreme tot ce *este* se prefăce în robie și îngrădire. Să le acordăm celorlalți statutul de umbre; ne vom despărți de ei cu atât mai ușor. Dacă suntem atât de smintiți ca să credem că ei *există*, riscăm decepții teribile. Să fim prudenți și să recunoaștem că tot ce ni se întâmplă, eveniment sau legătură, e neesențial, și că, dacă există cunoaștere, ea trebuie să ne deschidă ochii asupra avantajului de a trăi printre fantome.

Gândirea este, și ea, prejudecată și îngrădire. Ea nu eliberează decât la început, când ne permite să rupem anume legături; după aceea, tot ce poate face e să ne consume energia și să ne paralizeze velleitățile de eliberare. Ea nu ne poate ajuta în nici un fel: fericirea simțită atunci când o suspendăm e o dovadă suficientă. Întocmai ca dorința, cu care se înrudește, gândirea se hrănește din propria-i substanță, îi place să se manifeste, să se multiplice; even-

tual, poate să tindă spre adevăr, dar ceea ce-o definește e aflarea în treabă: gândim din plăcerea de a gândi, la fel cum dorim din plăcerea de a dori. Și într-un caz, și-n altul, o febră în sânul unor ficțiuni, un surmenaj înlăuntrul necunoașterii. Cel care *știe* s-a lecuیت de toate scornelile plăsmuite de dorință și de gândire; el părăsește cărările bătute, nu mai acceptă amăgirea. A gândi ține de nesecata iluzie ce odrăslește și se autodevorează, lacomă să se perpetueze și să se nimicească, a gândi înseamnă a rivaliza cu delirul. În toată această febră, un singur lucru înțelept: *pauzele* în care respirăm, momentele de răgaz când ne învingem înfrigurarea: experiența vidului — ce coincide cu totalitatea acestor pauze, acestor răgazuri ale delirului — implică suprimarea momentană a dorinței, căci ea, dorința, e cea care ne cufundă în necunoaștere, ne face să batem câmpii și ne incită să proiectăm ființă pretutindeni în jurul nostru.

Vidul ne permite să ruinăm ideea de ființă; dar nu e prins el însuși în această ruină; el supraviețuiește unui atac care ar fi autodistructiv pentru orice altă idee. E drept că vidul nu e o idee — e ceea ce ne ajută să ne eliberăm de orice idee. Fiecare idee reprezintă o legătură în plus; trebuie să curățăm spiritul de idei, la fel cum trebuie să ne curățăm de orice credință, piedică în calea renunțării. Vom izbuti doar înălțându-ne mai sus de operațiile gândirii: cât timp funcționează, cât timp face ravagii, ea ne va împiedica să deslușim adâncurile vidului, perceptibile doar când febra spiritului și a dorinței scade.

Toate credințele noastre fiind intrinsec *superficiale* și neavând putere decât asupra aparențelor, rezultă că și unele, și altele sunt la același nivel, au același

grad de irealitate. Suntem făcuți ca să trăim cu ele, nu le putem evita: sunt elementele blestemului nostru curent, cotidian. De aceea, când se întâmplă să le deslușim și să ne scuturăm de ele, cunoaștem o stare nemai trăită: o explozie pe lângă care totul pare palid, episodic, chiar și blestemul pomenit. Limitele noastre se retrag — dacă mai avem limite. Vidul — eu fără eu — e lichidarea aventurii „eului“, e ființa fără urmă de ființă, un naufragiu preafericit, un dezastru neasemuit.

(Pericolul e să prefacem vidul în substitut al ființei și astfel să-l abatem de la funcția esențială — aceea de a perturba mecanismul legării de lume. Dacă e să ajungem să ne legăm și de el, nu mai bine rămânem la ființă și la cortegiul ei de iluzii? Pentru a ne învinge legăturile, trebuie să învățăm să nu mai aderăm la nimic — poate doar la *nimicul* libertății.)

*

Ideal ar fi să ne pierdem — *fără a suferi pentru asta* — gustul pentru ființe și lucruri. În fiecare zi ar trebui să onorăm pe cineva, ființă sau obiect, renunțând la el. Am ajunge astfel, trecând în revistă aparențele și lepădându-ne pe rând de ele, la abandonul permanent, la însăși taina bucuriei. Tot ce ne însușim, cunoștințele mai mult chiar decât achizițiile materiale, nu face decât să ne hrănească anxietatea; în schimb, ce pace, ce lumină atunci când se domolește această bezmetică vânătoare de bunuri, *fie și spirituale!* E grav să spui „eu“; e și mai grav să spui „al meu“, căci asta presupune să cazi și mai jos, să te aservești și mai mult lumii. Ideea că nu posedăm nimic, că nu suntem nimic e o mângâiere; mân-

gâierea supremă constă în victoria asupra înseși acestei idei.

Anxietatea aderă într-atât la ființă, că trebuie să se rupă de ea dacă vrea să se biruie. Aspiră să-și afle pacea în Dumnezeu? — Nu reușește decât în măsura în care El e mai presus de ființă sau măcar conține o zonă în care ființa se diluează, se rarefiază: acolo, nemaivând de ce să se agațe, anxietatea se eliberează și se apropie de marginile unde Dumnezeu, lichidându-și ultimele resturi de ființă, se lasă ispitit de vid.

*

Înțeleptul — Orientul o știe dintotdeauna — refuză să facă planuri, nu *proiectează* niciodată. Vei fi fiind așadar un soi de înțelept... La drept vorbind, proiecte faci, însă ți-e silă să le pui în aplicare. Cu cât adâncești un proiect, cu atât, atunci când îl abandonezi, încerci o fericire ce se poate înălța până la extaz.

Proiectul este consecința necunoașterii; toți trăiesc în și din proiect: obnubilare metafizică la scara Speciei. Pentru cel deșteptat, devenirea, și cu atât mai mult orice act care intră în ea, nu-i decât amăgire, înșelăciune ce naște silă sau groază.

Important este nu să produci, ci să înțelegi. Iar a înțelege înseamnă a discerne gradul de deșteptare la care-a ajuns o ființă, capacitatea ei de a percepe suma de irealitate ce intră în fiecare fenomen.

*

Să ne mărginim la concret și la vid, să respingem tot ce se află între acestea: „cultură”, „civilizație”, „progres”, să ne întoarcem mereu la cea mai bună

formulă găsită pe lumea aceasta: munca manuală într-o mănăstire... Nu există adevăr decât în efortul fizic și contemplare; restul este accidental, inutil, nesănătos. Sănătatea stă în activitatea fizică și în vacuitate, în mușchi și în meditație; în nici un caz în gândire. A medita înseamnă să te cufunzi într-o idee și să te pierzi în ea; a gândi înseamnă să sari de la o idee la alta, să te complaci în cantitate, să acumulezi nimicuri, să urmărești concept după concept, țel după țel. A medita și a gândi sunt două activități divergente, incompatibile chiar.

Să optezi pentru vid nu-i tot o formă de căutare? Pesemne, dar înseamnă să cauți absența căutării, înseamnă să-ți propui un țel ce le elimină din capul locului pe toate celelalte. Trăim în neliniște pentru că nici un țel nu ne-ar putea satisface, iar deasupra dorințelor noastre și, cu atât mai mult, deasupra ființei ca ființă, plutește o fatalitate ce-i afectează inevitabil pe indivizi — aceste accidente. Nimic din ce se actualizează nu scapă decăderii. Vidul — salt în afara acestei fatalități — este, ca orice produs al chietismului, de esență antitragică. Cu ajutorul lui, ar trebui să învățăm să ne regăsim urcând spre origini, înspre eterna noastră virtualitate. Nu pune capăt, vidul, tuturor dorințelor noastre? Iar acestea, toate, ce sunt pe lângă o singură clipă eliberată de tirania lor! Fericirea nu stă în dorință, ci în absența dorinței, mai exact în fervoarea pentru această absență — în care-am vrea să ne tăvălim, să ne cufundăm, să ne pierdem, *să ne facem strigăt...*

*

96 Când vidul însuși ne pare prea greoi sau prea impur, alergăm spre o nuditate aflată dincolo de

orice formă imaginabilă de spațiu, în vreme ce ultima secundă a timpului o regăsește pe prima și se topește în ea.

*

Să curățim conștiința de tot ce conține, de toate lumile pe care le târăște în urmă-i, iar simultan să ne golim percepția, să ne retragem în alb, să uităm toate culorile în afară de aceea care le neagă. Ce pace — când abolim diversitatea, când ne eliberăm de calvarul nuanței și ne pierdem în *monocolor*! Conștiința ca formă pură, apoi însăși absența de conștiință.

Pentru a evada din intolerabil, să ne găsim un divertisment, un subterfugiu, o zonă în care nici o senzație să nu catadicsească să poarte un nume și nici o poftă să se întrupeze, să redobândim repausul dintâi, să abolim, odată cu trecutul, odioasa memorie — și mai ales conștiința, dușmana noastră dintotdeauna, a cărei sarcină e să ne sărăcească, să ne uzeze. Inconștiența, din contră, e hrănitore, fortifică, ne face să ne regăsim începuturile, integritatea primitivă, și ne cufundă iar în haosul benefic de dinainte de *rana* individuației.

*

Nimic nu are importanță: descoperire uriașă, de care nimeni n-a știut să profite. Această descoperire, reputată a fi deprimantă, este deviza vidului și numai el îi poate da o turnură exaltantă, doar el se străduiește să convertească negativul în pozitiv, ireparabilul în posibil. Că nu există *sine* o știm, dar este o cunoaștere umbrită de îndoieli. Din fericire, vidul

e la-ndemână, iar când sinele dispare el îi ține locul, ține loc de orice, ne întrece așteptările, ne dăruiește certitudinea nonrealității noastre. Vidul este abisul *fără vertij*.

Din instinct, înclinăm către sine; întreaga noastră ființă îl cere: el ne satisface nevoia de continuitate, de trăinicie, ne conferă, în ciuda evidenței, o dimensiune atemporală; că ne agățăm de el, chiar și atunci când îl punem la îndoială și-i demascăm impostura — nimic mai firesc: sinele este *reflexul* oricărui trăitor... E drept, dacă îl judecăm la rece, ne pare de neconceput: se năruie, se evaporează, nu mai e decât simbolul unei ficțiuni.

Pornirea dintâi ne duce spre beția identității, spre visul indistinției, spre *ātman*, care răspunde celor mai profunde, mai tainice chemări ale noastre. Când însă, treziți din beție, judecăm mai obiectiv, abandonăm esența *presupusă* a ființei noastre și revenim la destructibilitatea fundamentală, a cărei cunoaștere și experiență, a cărei obsesie disciplinată ne duce la nirvāna, la *plenitudinea* în vid.

*

Pentru că ne dă iluzia permanenței, pentru că face promisiuni pe care nu le poate ține, ideea de absolut e suspectă, ca să nu spun nocivă. Atinși la rădăcină, nicidecum făcuți pentru a dăinui, perisabili până și în esența noastră, nu de consolare avem noi nevoie, ci de lecuire. Absolutul nu ne rezolvă perplexitățile, nici nu ne vindecă bolile: e doar o soluție provizorie și un paliativ. Doctrina ce-l propovăduiește e justă cât timp se limitează la analiză, cât timp demască aparențele; devine suspectă de îndată

ce le opune o realitate ultimă. Îndată ce părăsim domeniul iluzoriului și ne îndârjim să-i substituim indestructibilul, alunecăm în minciună. Cu vidul, mințim mai puțin, căci nu-l căutăm pentru el însuși, pentru adevărul pe care l-ar conține, ci pentru virtuțile lui terapeutice; facem o cură de vid, ne închipuim că va îndrepta cea mai veche rătăcire a spiritului — aceea de a presupune că ceva există...

Animal vătămat, omul a depășit faza în care se mulțumea cu o „speranță”; nu mai așteaptă un artificiu în plus, ci izbăvirea. Cine i-o va aduce? În această privință, singura care contează, creștinismul s-a dovedit de mai mic ajutor decât budismul, iar speculația occidentală mai puțin eficientă decât cea orientală. De ce ne-am pierde timpul cu niște teoreticieni surzi la strigătele noastre sau cu mântuitori avizi să ne scormonească rănilor? Și ce să mai sperăm de la această parte a lumii unde insul contemplativ e considerat un abulic, iar cel lucid — un jupuit de viu?

Avem nevoie de un șoc salvator. Este de necrezut că Sfântul Toma a putut vedea în stupoare o „pie-dică în calea meditației filozofice”; de fapt, abia când ești „stupefiat” începi să *înțelegi*, adică să percepi deșertăciunea oricărui „adevăr”. Stupoarea ne buimăcește doar ca să ne trezească mai bine: ea ne deschide spre esențial, ni-l impune. O experiență metafizică deplină nu e altceva decât o stupoare neîntreruptă, o stupoare triumfală.

*

E semn de sărăcie a spiritului să nu te poți deschide spre vidul purificator, spre vidul aducător de pace.

Suntem atât de mediocri și atât de închistați în filozofiile noastre, că n-am putut concepe decât neantul, versiune sordidă a vidului. Am proiectat în el toate incertitudinile, toate mizeriile și spaimele noastre, căci în definitiv ce e neantul dacă nu un complement abstract al infernului, performanță de osândiți, maximul de efort într-o luciditate pe care-l pot face niște ființe inapte pentru izbăvire? Prea murdărit de impuritățile noastre ca să ne îngăduie saltul spre conceptul de vid (concept intact pentru noi, și ferit de contaminarea infernului), — neantul reprezintă de fapt doar o extremitate sterilă, o soluție derutantă, oarecum funebră, foarte apropiată de acele tentative de renunțare ce se prefac în acreală, căci poartă în ele prea multe regrete.

Vidul e neantul despuiat de atributele lui negative, e neantul transfigurat. Dacă ni se întâmplă să-i aflăm gustul, raporturile noastre cu lumea se modifică, ceva în noi se schimbă, chiar dacă ne păstrăm vechile tare. Dar nu mai suntem de *aici* în același fel ca înainte. Iată de ce e benefic să recurgem la vid când facem o criză de furie: în contact cu el, pornirile noastre cele mai rele își pierd din virulență. Fără el, cine știe, poate acum eram la ocnă sau într-o casă de nebuni. Lecția de renunțare pe care ne-o dă ne invită de asemeni la o atitudine mai nuanțată față de ponegritorii, față de dușmanii noștri. Trebuie să-i ucidem, trebuie să-i cruțăm? Ce face mai mult rău, ce chinuie mai mult: răzbunarea sau victoria asupra răzbunării? Cum să ne hotărâm? Să preferăm, în incertitudinea noastră, *supliciul* de-a nu ne răzbuna.

E concesia maximă pe care o poți face dacă nu ești un sfânt.

*

E copt pentru izbăvire doar cel pe care îl apasă universalitatea suferinței. A încerca să te eliberezi, fără să ai conștiința acestei suferințe, e sau imposibilitate, sau viciu. Nu există izbăvire în abstract; trebuie să ne izbăvim de ceva, respectiv de omniprezența intolerabilului — resimțită atât în ipoteza ființei, cât și a neființei, de vreme ce lucruri și simulacre de lucruri ne fac să suferim deopotrivă. Ipoteza vacuității prezintă totuși un avantaj: pune mai clar în lumină lipsa de măsură a suferinței, proporțiile pe care le ia și inanitatea cauzei care-o provoacă. Oricum ar fi lumea aceasta, reală sau ireală, ne chinuim prea mult. Cei mai mulți, e adevărat, nu știu cât de mult suferă. E privilegiul conștiinței să simtă atrocele, să perceapă iluzia sfâșietoare ce torturează ființele.

Lucrurile stau la fel în cazul izbăvirii ca și în cel al mântuirii creștine: cutare teolog, în scandaloasa-i naivitate, crede în răscumpărare negând totodată păcatul originar; dar dacă păcatul nu e consubstanțial omenirii, ce sens mai are venirea mântuitorului, ce a venit el să răscumpere? Deloc accidentală, degradarea noastră e permanentă, există dintotdeauna. La fel nedreptatea: abuziv taxată drept „mister“, ea este o evidență, e chiar lucrul cel mai vizibil în lumea aceasta, unde, pentru a îndrepta câte ceva, ar trebui un mântuitor pentru fiecare generație, sau mai curând pentru fiecare individ.

*

De îndată ce încetezi să dorești, devii cetățeanul tuturor lumilor și al nici uneia; ești de aici prin efectul

dorinței; învingând-o, nu mai ești de niciunde, și te simți la fel de fericit ca un sfânt sau un spectru.

Se poate întâmpla să existe, în dorință, fericire, beatitudinea însă apare numai acolo unde orice legătură e ruptă. Beatitudinea nu e compatibilă cu lumea aceasta. Pentru ea își distruge sihastrul toate legăturile, pentru ea se autodistruge.

*

Urina de vacă era singurul medicament îngăduit călugărilor din primele comunități budiste. Restricție cum nu se poate mai înțeleaptă. Cine caută pacea n-o va atinge decât respingând tot ce e factor de tulburare, tot ce omul a altoit pe simplitatea, pe sănătatea originară. Nimic nu dezvăluie mai bine decăderea noastră decât spectacolul unei farmacii: toate leacurile imaginabile pentru orice boală, dar nici unul pentru boala noastră esențială, aceea de care nici o invenție omenească nu ne va putea lecu.

*

Ne credem *unici* datorită unei iluzii, dar o iluzie, s-o recunoaștem, atât de totală, atât de imperioasă, încât firesc e să ne întrebăm dacă mai poate fi numită iluzie. Cum să renunțăm la ceea ce nu vom regăsi niciodată, la nimicul insolit și jalnic care ne poartă numele? Iluzia în chestiune, izvor al tuturor chinurilor ce ne sunt hărăzite, are în noi rădăcini atât de adânci, că n-o putem birui decât profitând de o tornadă iscată din senin, care, sorbindu-ne eul, ne lasă *singuri*, fără nimeni, fără noi înșine...

Din păcate, nu ne putem stârpi dorințele; putem doar să le îmblânzim, să le șubrezim. Nu ne putem sustrage eului, otravei picurate de „eu”. Doar când scăpăm de ele, când ne închipuim că am scăpat, avem oarece drept să folosim vorbele mari de care se slujește mistica, și cea adevărată, și cea falsă. Nu există convertire funciară: ne convertim *cu firea pe care-o avem*. Însuși Buddha după Iluminare nu era decât Siddhārta Gautama *plus cunoașterea*.

Tot ce credem că am îngropat în noi revine la suprafață după un timp: tare, vicii, obsesii. Cusurile cele mai evidente, pe care ni le „îndreptasem”, revin deghizate, dar la fel de supărătoare ca înainte. Efortul făcut pentru a ne dezbara de ele nu e totuși de tot inutil. Cutare dorință, mult timp reprimată, apare din nou; dar *știm* că s-a întors; nu ne mai chinuie în taină și nici nu ne ia pe nepregătite; e drept, ne domină, ne robește, suntem sclavii ei și acum — dar sclavi care nu-și acceptă sclavia. Orice senzație *conștientă* e o senzație pe care-am combătut-o fără succes. Ceea ce nu ne mârnește peste măsură, de vreme ce victoria ei va fi gonit-o din viața noastră profundă.

*

În orice confruntare am optat pentru ce era mai comod: pentru Dumnezeu ori succedanele lui, pentru *persoane* în tot cazul, ca să avem cu cine pâlăvrăgi sau polemiza. Contemplării i-am substituit tensiunea, creând astfel între divinitate și noi raporturi supărător de pătimase. Doar niște oameni care caută dar nu vor să *găsească* puteau deveni virtuoși ai dramei lăuntrice. Marea găselniță modernă este *neliniștea spirituală*, sfâșierea între substanță și vacuitate, mai

precis între simulacrele uneia și alteia. De aici cultul singularității, în toate domeniile. Din punct de vedere literar, o eroare rară prețuiește mai mult decât un adevăr verificat, cunoscut, acceptat. Insolitul nu are însă nici o valoare în plan spiritual, unde contează doar gradul de aprofundare al unei experiențe.

După cum spune *Bhagavad-Gītā*, este pierdut și pentru lumea aceasta, și pentru cealaltă cel ce „se lasă pradă îndoiei”, îndoială pe care budismul, la rândul-i, o citează printre cele cinci piedici în calea mântuirii. Căci îndoiala nu e aprofundare, ci stagnare, beție a stăgării... Cu ea, nu poți merge înainte și izbândi; e zbucium și nimic mai mult. Când crezi că ai lăsat-o departe în urmă, recazi în ea și totul reîncepe. Ca să putem porni pe calea eliberării, îndoiala trebuie să *explodeze*. Fără această explozie ce trebuie să spulbere până și cele mai solide motive de a ne îndoii, rămânem veșnic în neliniște, o cultivăm, evităm marile hotărâri, ne zbuciumăm și ne complacem în zbuciumul nostru.

*

Pasiunea anonimatului, dorința de a nu lăsa vreo urmă îi e străină celui ce-și îndrăgește numele și opera, și încă mai străină celui care visează la un nume sau la o operă, într-un cuvânt veleitarului: acesta, dacă se îndârjește să caute mântuirea, va izbuti, cel mult, să se *împotmolească* în nirvāna...

*

Nu se poate imagina un mistic *mâhnit*. Cunoaștere lumească, uscăciune clarvăzătoare, exces de

luciditate fără dimensiune lăuntrică, mâhnirea e datul celui care, trișând în raporturile cu absolutul și cu el însuși, nu mai știe la ce să adere, nici cui să se adreseze. Mâhnirea e totuși mai frecventă decât se crede, este normală, cotidiană, toți au parte de ea. Bucuria, în schimb, fruct al unei clipe excepționale, pare să țâșnească dintr-un dezechilibru, dintr-o dereglare în miezul ființei noastre, atât e de opusă evidențelor în care trăim. Să vină oare de *altundeva*, de dincolo de noi înșine? Bucuria este expansiune, și orice expansiune ține de altă lume, în timp ce mâhnirea e restrângere, chiar dacă în fundal se înalță infinitul. Dar e un infinit ce strivește în loc să elibereze.

Nu, nu se poate crede că bucuria ar fi dereglare, și cu atât mai puțin că ar veni de niciunde; e atâta de plină, de seducătoare, de voluptuos insuportabilă, că n-am putea să-i facem față fără o referință supremă. Oricum, bucuria, și numai ea, ne permite să imaginăm ipoteza că se pot făuri zei *din nevoia de gratitudine*.

*

E lesne de imaginat ce-ar spune un om din ziua de azi dacă ar trebui să se pronunțe asupra singurei religii care-a adus o formulă radicală de mântuire: „Căutarea izbăvirii se justifică doar dacă credem în transmigație, în peregrinarea fără sfârșit a eului, și dacă aspirăm să-i punem un capăt. Ci noi, care nu credem în transmigație, la ce să punem capăt? Acestei durate unice și infime? E mult prea scurtă ca să merite să i te sustragi. Pentru budist, perspectiva altor existențe e un coșmar; pentru noi, coșmar e încetarea acestei existențe, a coșmar pe care-l

trăim. Dacă vorbim de coșmar, suntem ispitiți să strigăm, mai dați-ne unul, pentru ca încercările noastre să nu ia sfârșit prea curând, să aibă timp să ne urmeze de-a lungul a mai multe vieți.

Izbăvirea e o necesitate doar pentru cel ce se simte *amenințat* de un plus de existență, pentru cel ce se teme de corvoada de a muri iar și iar. Noi însă, condamnați să nu ne reincarnăm, de ce ne-am zbate ca să ne eliberăm de un nimic, de o spaimă al cărei sfârșit e la vedere? Apoi de ce am căuta o irealitate supremă, când în lumea aceasta totul e *oricum* ireal? Merită efortul să te lepezi de ceva atât de improbabil, atât de lipsit de *fundament*?

Un plus de iluzie și de zbucium — iată la ce aspiră fiecare din noi, toți cei ce nu au norocul să creadă în nesfârșita horă a nașterilor și morților. Tânjim după blestemul de a renaște. Pentru ce și-a dat Buddha atâta osteneală? Ca să ajungă la ce? — La moartea *definitivă*: ceea ce, noi unii, suntem siguri că vom obține fără meditație sau penitență, fără nici un efort.“

...Cam așa ar vorbi acel decăzut, dacă ar accepta să-și dezvăluie gândul. Cine ar îndrăzni să-i reproșeze ceva? Cine nu și-a vorbit lui însuși în același fel? Suntem atât de înglodați în propria noastră istorie, că am vrea să continue veșnic. Dar putem să trăim o dată sau de-o mie de ori, să dispunem de-o oră sau de toate orele, problema rămâne aceeași: de la insectă la zeu, toți ar trebui să privească la fel faptul în sine de a exista, care-i atât de înfricoșător (cum numai un miracol poate fi), încât atunci când medităm la el am vrea să dispărem pe vecie, ca să nu fim siliți s-o facem din nou în alte existențe. La acest fapt a meditat și Buddha, și e puțin probabil

că ar fi ajuns la alte concluzii dac-ar fi încetat să creadă în mecanismul transmigației.

*

Să consideri că totul e lipsit de temei și totuși să nu-ți închei socotelile cu viața — iată o falsă inconsecvență: împinsă la extrem, perceperea vidului coincide cu perceperea totului, cu *intrarea* în tot. Începem în sfârșit să *vedem*, nu mai bâjbâim, ne liniștim, ne întărim. Dacă există o șansă de mântuire în afara credinței, e de găsit în facultatea de a *propăși* în contact cu irealitatea.

Chiar dacă experiența vidului ar fi numai o amăgire, și tot ar merita încercată. Ce-și propune, ce încearcă ea? — Să reducă la nimic și viața, și moartea, iar asta cu unicul scop de-a ni le face suportabile. Dacă uneori izbutește, ce ne-am putea dori mai mult? Fără ea, nu există leac pentru infirmitatea de a fi, nici speranța de a regăsi, măcar pentru scurte momente, pacea de dinaintea nașterii, lumina purei anteriorități.

Gânduri sugrumate

I

O întrebare rumegată la nesfârșit te macină la fel ca o durere înăbușită.

*

În care autor din vechime am citit că tristețea se datorează „încetinirii” sângelui?

Chiar asta e: un sânge *stătător*.

*

Ești terminat, ești un cadavru viu nu atunci când încetezi să iubești, ci când nu mai urăști. Ura conservă: în ea, în chimia ei stă „misterul” vieții. Nu degeaba rămâne ea cel mai puternic întăritor cunoscut vreodată, și care pe deasupra e tolerat de orice organism, chiar și de cel mai nevolnic.

*

Trebuie să te gândești la Dumnezeu, iar nu la religie, la extaz, iar nu la mistică.

Diferența dintre teoreticianul credinței și credincios e la fel de mare ca aceea dintre psihiatru și nebun.

*

E specific unui spirit bogat să nu dea înapoi din fața prostiei, sperietoare a celor delicați; de unde și sterilitatea lor.

*

Să faci mai multe proiecte decât un explorator sau un escroc, și totuși să fii atins în chiar rădăcina voinței.

*

Ce este un „contemporan”? Unul pe care ți-ar plăcea să-l ucizi, fără să știi prea bine cum.

*

Rafinamentul e semnul unei vitalități vlăguite, în artă, în dragoste și în toate.

*

Sfâșiere de fiecare clipă între nostalgia potopului și beția rutinei.

*

Să ai viciul scrupulelor, să fii un automat al remușcării.

*

Fericire înfricoșătoare. Vene în care se dilată mii de planete.

*

Lucrul cel mai dificil din lume e să te acordezi după diapazonul ființei și să-i prinzi *tonul*.

*

Boala dă savoare lipsurilor, pigmentează sărăcia,
o *înnobilează*.

*

Spiritul înaintează doar dacă are răbdarea de a
se învârti în loc, adică de-a *aprofunda*.

*

Prima datorie, la trezire: să roșești de tine însuși.

*

Frica a fost merindea inepuizabilă a vieții sale.
Era ghiftuit, umflat, obez de frică.

*

Soarta celui care s-a revoltat excesiv e să nu-i mai
rămână energie decât pentru decepție.

*

Nu există afirmație mai falsă decât aceea a lui
Origene, cum că fiecare suflet are trupul pe care îl
merită.

*

În fiecare profet coexistă gustul pentru viitor și
repulsia față de fericire.

*

A râvni gloria înseamnă să preferi să mori dis-
prețuit mai degrabă decât uitat.

*

Să te gândești subit că ai un *craniu* — și să nu-ți pierzi mințile!

*

Suferința te face să trăiești timpul în detaliu, moment cu moment. Pentru tine timpul există — și încă cum! În schimb peste ceilalți alunecă, peste cei ce nu suferă; neîndoielnic, ei nu trăiesc în timp, și nici n-au trăit vreodată în el.

*

Cunoaște sentimentul de a fi blestemat doar cel ce știe că l-ar încerca până și în inima paradisului.

*

Tot ce gândim e determinat de metehnele noastre. Dacă înțelegem unele lucruri, e meritul carențelor sănătății noastre, doar al lor.

*

Dacă n-am crede în „steaua” noastră, nu am putea realiza fără efort nici cel mai neînsemnat act: a bea un pahar de apă ni s-ar părea o aventură uriașă, chiar nebunească.

*

Ți se cer fapte, dovezi, opere, iar tot ce poți prezenta sunt lacrimi *prelucrate*.

*

Ambițiosul se resemnează cu anonimatul doar după ce și-a epuizat toate rezervele de acreală.

*

Visez o limbă ale cărei cuvinte, la fel ca niște pumni, să rupă maxilarele.

*

Să nu ai gust decât pentru imn, blasfemie, epilepsie...

*

Să concepi un gând, un unic și același gând — dar capabil să facă țandări universul.

*

Putem să ne realizăm și să producem doar în măsura în care nu ne cunoaștem pe noi înșine. E fecund cel care se înșală asupra motivelor actelor sale, care detestă să-și cântărească defectele și meritele, care presimte fundătura în care ne duce perceperea exactă a capacităților noastre și se teme de ea. Creatorul ce-și devine sieși transparent nu mai creează: să te cunoști înseamnă să-ți înăbuși talentele și demonul.

*

Nu există nici o modalitate de a *demonstra* că e de preferat să fii decât să nu fii.

*

„Nu te lăsa nicicând copleșit de melancolie, căci ea zădărnicește orice bine”, se spune în predica lui Tauler asupra „bunei folosiri a zilei”.

Rea folosință voi fi dat oricăreia din zilele mele!

*

Mi-am reprimat toate entuziasmele; dar ele există, ele constituie rezervele mele, fondul neexploatat, viitorul meu, poate.

*

Spiritul *sfârtecat* de luciditate.

*

Îndoielile mele n-au putut să-mi învingă automatismele. Continui să fac gesturi la care mi-e peste putință să ader. Să depășesc drama acestei *nesincerități* ar însemna să mă reneg și să mă anulez.

*

Nu credem cu adevărat decât atâta timp cât nu știm cui trebuie să ne rugăm. O religie nu este vie decât înainte de apariția rugăciunilor.

*

Orice formă de neputință și de eșec comportă un caracter pozitiv *în ordine metafizică*.

*

Nimic nu va putea să-mi scoată din minte că lumea asta e fructul unui zeu tenebros ce-și prelungește umbra în mine și că misiunea mea este să duc la ultimele consecințe blestemul ce apasă asupra lui și a operei sale.

*

Psihanaliza va fi cândva total discreditată, nu încape vreo îndoială. Nu-i mai puțin adevărat că ne-a distrus ultimele rămășițe de naivitate. Nicicând, după ea, nu vom putea să mai fim *inocenți*.

*

Chiar în noaptea când am decretat că visele n-au nici o legătură cu viața noastră profundă și că țin de literatura proastă, n-am adormit decât ca să asist la defilarea spaimelor mele celor mai vechi și mai tainice.

*

Ceea ce numim „forță sufletească” e curajul de a nu ne imagina *altfel* destinul nostru.

*

Un scriitor demn de acest nume se limitează la limba lui maternă și nu mai scormone prin alte idiomuri. E mărginit și așa vrea să fie, dintr-un reflex de autoapărare. Nimic nu distruge mai sigur un talent decât o prea largă deschidere a spiritului.

*

Prima datorie a moralistului este să-și depoetizeze proza; abia după aceea să-i observe pe oameni.

*

„Domnule, ce prost ne-a conceput natura!” îmi spunea deunăzi o bătrână. — „Natura însăși e prost concepută”, ar fi trebuit să-i răspund, dacă îmi ascultam reflexele maniheiste.

*

Nehotărârea, la el, se ridica la rang de misiune. Primul venit făcea din el un ins total neajutorat. Era incapabil să ia o hotărâre *înaintea* unui chip.

*

Judecând bine, e mai plăcut să fii surprins de evenimente decât să le fi prevăzut. Când îți epuizezi puterile imaginându-ți nenorocirea, cum să înfrunți nenorocirea însăși? Casandra se chinuie de două ori: înainte și în timpul dezastrului, pe când optimistul e cruțat de chinurile clarviziunii.

*

După spusele lui Plutarh, în secolul I al erei noastre, lumea nu mai mergea la Delphi decât ca să pună întrebări meschine (căsătorii, afaceri etc.).

Decadența Bisericii o imită pe cea a oracolelor.

*

„Naivitatea e o nuanță a inferiorului”, a spus Fontenelle. Există cuvinte care sunt cheia înțelegerii unei țări, pentru că ne dezvăluie secretul limitelor ei.

*

Lui Napoleon, pe insula Sfânta Elena, îi plăcea din când în când să răsfoiască o gramatică... Dove-dea, măcar prin asta, că era un *francez*.

*

După-amiază de duminică. Străzi înțesate de-o gloată buimacă, vlăguită, jalnică — avortoni din cele patru vânturi, scursură a continentelor, vomă a globului. Te gândești la Roma Cezarilor, copleșită de drojdia imperiului. Oricare centru al lumii îi e și groapă de gunoi.

*

Dispariția animalelor e un fapt de o gravitate fără precedent. Călăul lor a invadat peisajul; nimeni nu mai încape de el. Oroarea de-a vedea un om acolo unde cândva puteai să contempli un cal!

*

Rolul insomniei în istorie, de la Caligula până la Hitler. Neputința de a dormi e cauza sau consecința cruzimii? Tiranul *veghează* — e ceea ce-l definește ca specie.

*

Cuvinte rostite de un cerșetor: „Când te rogi alături de-o floare, ea crește mai repede.”

*

Anxietatea nu e pretentioasă, se mulțumește cu orice, căci nu există nimic să nu-i fie pe plac. Ia primul pretext ce apare, un fapt divers cu totul banal, îl stoarce, îl pritocește, scoate din el o neliniște mediocră dar sigură și se hrănește cu ea. Se mulțumește într-adevăr cu puțin, orice e bun pentru ea. Veleitară, neterminată, ea nu are clasă: s-ar vrea angoasă, și nu e decât temere.

*

Cum se face că, în viață ca și în literatură, revolta, fie și pură, are ceva fals, în timp ce resemnarea, chiar dacă e fruct al nevolniciei, dă totdeauna impresia de autentic?

*

Înghesuiți pe malurile Senei, câteva milioane de înăcriți fabrică împreună un coșmar, pe care-l pizmuiește restul lumii.

*

Ceea ce numim de obicei „a avea suflu” este a fi prolix.

*

*

Certitudinea că nu-mi fac datoria, că ratez misiunea pentru care m-am născut, că las să treacă orele fără nici un folos, fie și negativ. Reproșul din urmă e totuși nedrept: plictiseala, rana mea deschisă, e tocmai acest folos paradoxal.

*

Să fii din fire combativ, agresiv, intolerant — și să nu poți invoca nici o dogmă!

*

În fața acelei insecte, mare cât un punct, ce alerga pe masă, prima mea reacție a fost caritabilă: s-o strivesc; apoi am hotărât s-o las în plata Domnului. La ce bun s-o eliberez? Atât că grozav aș fi vrut să știu *unde* mergea!

*

Anxiosul își construiește spaimele, apoi se cuibărește în ele: un pensionar al vertijului.

*

Imposibil să știm pentru ce o idee pune stăpânire pe noi și nu ne mai slăbește. S-ar spune că apare în punctul cel mai slab al spiritului sau, mai precis, în punctul cel mai *vulnerabil* al creierului nostru.

*

Expert în a-și disimula orgoliul, înțeleptul e cel ce nu *catadicsește* să spere.

*

Crispare subită, așteptând să se întâmple ceva, așteptând să se decidă soarta spiritului...

*

Nebunia nu e, poate, decât o mahnire *ce nu mai evoluează*.

*

Acele momente când ni se pare imposibil să dispărem vreodată, când viață și moarte își pierd orice realitate, când nici una, nici cealaltă nu ne mai poate atinge...

*

E o eroare să confunzi deprimarea cu gândirea. În felul ăsta, oricine face o depresiune ar deveni automat un gânditor.

Culmea e că într-adevăr devine.

*

Experiența Deșertăciunii, ce-și este suficientă sieși, comportă în plus asemenea virtuți filozofice, că nu știm de ce am căuta altceva. Ce contează că prin ea nu descoperi nimic, dacă grație ei înțelegeți totul!

*

A trăi — o imposibilitate de care n-am încetat să devin conștient, zi după zi, timp de, să spunem, vreo patruzeci de ani...

*

Singura funcție a memoriei: să ne ajute să *regretăm*.

*

Îmi imaginez clar momentul când orice urmă a
cărnii va dispărea de peste tot, și totuși continui ca
și cum nu s-ar fi întâmplat nimic. Cum s-ar putea
defini acea stare în care conștiința nu moleșește
dorința, ci, din contră, o stimulează — ce-i drept,
în felul în care viermele *trezește* fructul?

*

Șirul gândirii e tulburat — și chiar frânt — de
fiecare dată când prezența fizică a creierului se face
simțită. De aceea, poate, nebunii nu cunosc decât
străfulgerări de gânduri.

*

Îți vine uneori să le strigi foștilor zei: „Faceți un
mic efort, încercați să existați din nou!”

Degeaba cârtesc împotriva a tot și a toate, sunt
totuși legat de ceea ce critic — dacă judec după aceste
neliniști înrudite cu primele simptome ale ființei.

*

Scepticul e omul cel mai puțin misterios de pe
pământ, și totuși, începând cu un anume moment,
el nu mai aparține lumii acesteia.

II

O operă nu s-ar putea ivi din indiferență și nici măcar din seninătate — acea indiferență decantată, desăvârșită, biruitoare. Când te copleșește o nenorocire, rămâi surprins cât de puține sunt operele ce pot liniști și mângâia. Și cum să poată, când ele însele sunt fructul neliniștii și-al nemângâierii?

*

Orice început de idee corespunde unei imperceptibile leziuni a spiritului.

*

Pe șemineu, imaginea unui cimpanzeu și o statueta a lui Buddha. Această vecinătate, mai mult accidentală decât voită, mă face să mă tot întreb *unde* poate fi locul meu între aceste două extreme, între pre- și trans-figurarea omului.

*

Nu frica în exces e morbidă, cât mai ales *absența* fricii. Mă gândesc la acea prietenă pe care n-o speria niciodată nimic, care nu putea nici măcar să-și imagineze un pericol, de nici un fel. Atâta libertate, atâta

siguranță aveau s-o ducă într-o zi direct în cămașa de forță.

*

Cel convins că e neînțeleș încearcă deopotrivă sentimente de orgoliu și de rușine. De unde caracterul echivoc al oricărui eșec. Pe de o parte izvor de vanitate, pe de alta de umilință. Cât de impură e orice înfrângere!

*

Incurabil — adjectiv de onoare, de care-ar trebui să beneficieze o singură boală, cea mai cumplită dintre toate: Dorința.

*

Pe nedrept sunt numite imagine boli care, din contră, nu-s decât prea reale, pentru că vin de la spirit, singurul regulator al echilibrului și sănătății noastre.

*

Orice neofit ne calcă pe nervi; de aceea, când vreunul se entuziasmează pentru ceva, fie și pentru extravaganțele mele, mă pregătesc s-o rup cu el, și aștept să mă pot răzbuna.

*

Înclinat spre resentiment, cedez adesea la chemarea lui, îl clocesc îndelung, și mă opresc doar când îmi amintesc că l-am invidiat pe cutare sau cutare înțelept, ba am crezut chiar că-i semăn.

*

Acele momente când vrei să fii absolut singur, convins că, față în față cu tine însuși, vei fi în stare să descoperi adevăruri rare, unice, nemaîstiute — apoi decepția, și în curând amărăciunea să vezi că, ajungând în sfârșit la acea singurătate, nu se întâmplă nimic, nici nu putea să se întâmple.

*

La anumite ore, în locul creierului, senzația foarte precisă de neant uzurpator, de stepă care s-a substituit ideilor.

*

A suferi înseamnă a *produce* cunoaștere.

*

Gândirea e distrugere în esența ei. Mai exact: în *principiul* ei. Gândim, începem să gândim pentru a rupe legături, pentru a lichida afinități, pentru a compromite scheletul „realului”. Abia după aceea, când procesul de subminare e declanșat, gândirea își revine și se revoltă contra pornirii ei naturale.

*

În timp ce tristețea se justifică atât prin reflecție, cât și prin observație, bucuria n-are nici un temei, ea ține de delir. E imposibil să fim veseli prin simplul fapt de a trăi; în schimb suntem triști de cum deschidem ochii. Percepția ca atare deprimă, dovadă animalele. Doar șoarecii par a fi veseli fără efort.

*

În plan spiritual, orice durere este o șansă; dar numai în plan spiritual.

*

Nu pot întreprinde ceva decât făcând abstracție de ceea ce *știi*. De îndată ce mă gândesc la asta, fie și o secundă, îmi pierd curajul, mă dezumflu.

*

Cum lucrurile se degradează neîncetat din generație în generație, a prezice catastrofe este o activitate firească, o datorie a spiritului. Cele spuse de Talleyrand despre Vechiul Regim se potrivesc oricărei epoci, cu excepția celei în care trăim și a celei în care vom trăi. „Tihna” în chestiune se subțiază pe zi ce trece; într-o zi o să dispară de tot. În istorie, suntem mereu în pragul dezastrului. E ceea ce o face interesantă, ceea ce ne face s-o urâm, să nu reușim să ne rupem de ea.

*

E ca și sigur că secolul al XXI-lea, mult mai avansat decât al nostru, îi va privi pe Hitler și pe Stalin ca pe niște dulci copii.

*

Basilide, gnosticul, e unul din puținii care-au înțeles, la începutul erei noastre, ceea ce azi este un loc comun, anume că omenirea, dacă vrea să se mântuiască, trebuie să reîntre în limitele ei naturale prin întoarcerea la ignoranță, veritabil semn de izbăvire.

Acest loc comun, să ne grăbim a preciza, încă rămâne clandestin: toți șușotesc, dar nimeni nu cutează să-l strige-n gura mare. Când va deveni slogan, un important pas înainte va fi fost făcut.

*

În viața de toate zilele, oamenii dau dovadă de chibzuință; puși în fața unor opțiuni cruciale, acționează la întâmplare, și nu înțelegi nimic din dramele individuale sau colective dacă pierzi din vedere acest comportament neașteptat. Nimeni n-ar trebui să se aplece asupra istoriei dacă nu observă cât de rar se manifestă de-a lungul ei instinctul de conservare. Totul se petrece ca și cum reflexul de apărare n-ar funcționa decât în fața unui pericol minor și ar înceta în fața marilor dezastre.

*

Priviți mutra celui care a reușit, care a *tras*, indiferent în ce domeniu. Nu veți descoperi la el nici cea mai mică urmă de milă. Din acest aluat e plămădit *dușmanul*.

*

Zile în șir, pofta de a comite un atentat contra celor cinci continente, fără a reflecta măcar o clipă la *mijloace*.

*

Energia mea prinde aripi doar *în afara timpului*, și mă simt un adevărat Hercule de îndată ce mă

imaginez într-un univers unde înseși condițiile actului sunt suprimate.

*

„Oroarea și extazul în fața vieții” — trăite simultan, ca o experiență înăuntrul aceleiași clipe, în fiecare clipă.

*

Cantitatea de oboseală care se *odihnește* în creierul meu!

*

Am în comun cu Diavolul posomorala, sunt ca și el un melancolic prin decret divin.

*

Cărțile pe care le citesc cu cel mai mare interes tratează despre mistică și despre dietetică. Să fie vreun raport între ele? Neîndoielnic, în măsura în care mistica implică asceza, adică regimul, și mai exact dieta.

*

„Nu mânca decât ce-ai semănat și ai cules cu mâna ta” — această recomandare a înțelepciunii vedice e atât de legitimă și de convingătoare, încât, furioși că n-o putem urma, am vrea să postim până murim de foame.

*

Lungit în pat, închid ochii. Deodată, se cascadează un hău, ca un puț care, în căutarea apei, ar sfredeli

pământul cu o viteză amețitoare. Sorbit de această frenezie, în acest gol ce se naște pe sine la nesfârșit, mă confund cu principiul ce generează abisul și, fericire nesperată, îmi găsesc astfel o ocupație și chiar o misiune.

*

Când Pyrrhon discuta cu cineva, dacă interlocutorul pleca, el continua să vorbească, ca și cum nu se întâmplase nimic. La această forță a indiferenței, la această disciplină a disprețului râvnesc cu înfrigurarea unui smintit.

*

Ce așteaptă de la noi un prieten? — Să-l menajăm, să-l mințim, să-l consolăm, iar toate astea cer osteneală, efort de gândire, autocontrol. Permanenta grijă pentru delicatețe pe care-o presupune prietenia e contra firii. De-ar veni mai repede indiferenței sau dușmanii, să putem respira un moment!

*

Cu gândul la mizeriile mele trecute și viitoare, le-am neglijat pe ale prezentului: ceea ce mi-a permis să le suport mai ușor decât dacă le înfruntam cu toate rezervele mele de energie.

*

Somnul ar folosi la ceva dacă, de fiecare dată când adormim, am face un exercițiu, o repetiție a morții; după câțiva ani de antrenament, moartea și-ar pierde

orice prestigiu și nu ne-ar mai apărea decât ca o formalitate ori ca o tracasare.

*

În evoluția unui spirit ce-și lichidează una după alta prejudecățile, survine un moment când îi este la fel de ușor să devină un sfânt ori un escroc de orice soi.

*

Rareori calificăm cruzimea — trăsătura noastră cea mai veche — drept stângace, simulată, aparentă, denumiri potrivite în schimb pentru bunătate, care, recentă, abia dobândită, nu are rădăcini adânci: e o invenție târzie, netransmisibilă, pe care fiecare se străduiește s-o inventeze din nou și nu reușește decât cu intermitențe, în momentele când își uită propria natură, când triumfă asupra strămoșilor săi și asupra lui însuși.

*

Adesea îmi imaginez că urc pe acoperiș, că mă cuprinde amețeala, apoi, pe punctul de a cădea, că scot un strigăt. A „imagina” nu e cuvântul potrivit, pentru că sunt *silit* să-mi imaginez asta. La fel trebuie să vină și gândul crimei.

*

Dacă vrem să ne gândim mereu la cineva, dacă vrem să nu-l uităm niciodată, să ne legăm de el pentru vecie, nu trebuie să-l iubim, ci să-l urâm. Potrivit

unei credințe hinduse, anumiți demoni sunt fructul dorinței — formulată într-o viață anterioară — de a ne incarna într-o ființă îndârjită contra lui Dumnezeu, spre a putea gândi la el și mai mult, și pentru a-l avea mereu în minte.

*

Moartea e savoarea existenței. Doar ea dă gust clipelor, doar ea le alungă monotonia. Ei îi datorăm aproape totul. Iar datoria de onoare pe care consimțim să i-o plătim din când în când e tot ce poate fi mai reconfortant pe pământ.

*

Durerea își duce la capăt misiunea în timpul nopților de nesomn, când se împlinește și se deschide ca o floare. E atunci nemărginită ca noaptea, pe care-o *imită*.

*

N-ar trebui să simțim nici un fel de neliniște atâta timp cât dispunem de ideea de nenoroc. De îndată ce-o invocăm, ne liniștim, suportăm orice, suntem aproape mulțumiți să îndurăm nedreptăți și handicapi. Cum orice devine, cu ajutorul ei, explicabil, nu trebuie să ne mirăm că imbecili și spirite lucide recurg la ea deopotrivă. Căci ea nu e o explicație: e însăși Explicația, pe care toate celelalte, prin eșecul lor inevitabil, o întăresc.

*

De îndată ce scormonim cea mai neînsemnată amintire, suntem în stare să plesnim de furie.

*

De unde vine această viziune monotonă, când bolile ce-au provocat-o și întreținut-o sunt atât de diverse? Explicația este că le-a asimilat și nu a păstrat din ele decât esența, care le e, tuturora, comună.

*

E pălăvrăgeală orice discuție cu cel care n-a suferit.

*

Miezul nopții. Tensiune vecină cu epilepsia. Poftă de-a face să sară totul în aer, sforțări ca să nu explodez. Haos iminent.

Poți să nu valorezi nimic prin tine însuși, și să fii cineva prin ceea ce simți. Dar poți la fel de bine să nu fii la înălțimea senzațiilor tale.

*

În teorie, îmi pasă la fel de puțin că trăiesc ori că mor; în practică, sunt muncit de toate spaimile ce cască un abis între viață și moarte.

*

Animalele, păsările, insectele au rezolvat totul dintotdeauna. De ce-am vrea noi să fim mai ceva

decât ele? Naturii îi repugnă originalitatea, ea îl refuză, îl detestă pe *om*.

*

Suferința e pentru unii o necesitate, o poftă și o împlinire. Ei se simt, oriunde, diminuați — mai puțin în infern.

*

În sângele meu, o inepuizabilă picătură de oțet: cărei ursitoare i-o datorez?

*

Invidiosul nu-ți iartă nimic: te va invidia până și pentru înfrângerile, pentru umilințele tale.

*

Mediocritatea mahnirii mele la înmormântări. Imposibil să-i plâng pe răposați; în schimb, orice naștere mă consternează. E de neînțeles, e o nebunie că un nou-născut poate fi *arătat*, că este exhibit acest dezastru virtual și că se poate face din asta prilej de veselie.

*

Ești obsedat de detașare, de puritate, de nirvāna, și totuși *cineva* înlăuntrul tău îți șoptește: „Dac-ai avea curajul să-ți exprimi dorința cea mai secretă, ai spune: «Aș vrea să fi inventat toate viciile.»”

*

Nu folosește la nimic să fii un monstru dacă nu ești dublat de un teoretician al „monstruosului”.

*

Ai lăsat să se ofilească tot ce era mai bun în tine. Să fi fost mai atent, nu ți-ai fi trădat adevărata vocație, aceea de tiran ori de sihastru.

*

A-ți căuta mereu, ție însuși, pricină, e dovada că ești obsedat de adevăr și dreptate; înseamnă să-l ataci, să-l lovești pe adevăratul vinovat. Din păcate, înseamnă și să-l timorezi și să-i tai tot elanul, făcându-l astfel incapabil să se schimbe în bine.

*

Acele furii ce te despoaie de piele, de carne, și fac din tine un schelet care tremură!

*

După anume nopți, ar trebui să ne schimbăm numele, căci cu adevărat nu mai suntem aceiași.

*

Cine ești? — Un *străin*: pentru poliție, pentru Dumnezeu, pentru mine însumi.

*

De ani și ani, mă extaziez în fața virtuților Detașării, dar nu e zi să nu fac o criză de furie care, dacă n-aș reprima-o, ar justifica o internare. Aceste convulsii au loc cel mai adesea fără martori, dar, la drept vorbind, mai totdeauna din cauza cuiva. Delirurile

mele n-au ținută: sunt prea plebee, prea prozaice ca să se poată lipsi de o cauză.

*

Îmi e cu neputință să tratez despre ceva exterior, obiectiv, impersonal; excepție fac *bolile*, adică ceea ce, la ceilalți, mă duce cu gândul la mine.

*

Deprimarea pe care-o exprimă ochii gorilei. Un mamifer funebru. Din privirea lui mă trag eu.

*

Indiferent că ne gândim la individ sau la omenire în ansamblul ei, nu trebuie să confundăm a înainta cu a progresa, decât dacă admitem că a merge spre moarte e un *progres*.

*

Se pare că Pământul e vechi de vreo cinci miliarde de ani, viața doar de două sau trei. Aceste cifre conțin toate consolările posibile. Ar trebui să ni le amintim în clipele când ne luăm în serios, când *îndrăznim* să suferim.

*

Cu cât te bâlbâi mai tare, cu atât te silești să scrii mai bine. Te răzbuni astfel că n-ai putut să fii orator. Bâlbâitul e un stilist înăscut.

*

Sunt greu de înțeles firile fecunde, generoase, ori-când fericite să se afle-n treabă, să producă. Energia lor pare nemărginită, și cu toate astea nu-i putem pizmui. Ei pot fi orice, pentru că-n fond nu sunt nimic: fanteze dinamice, nulități datorite cu talente inepuizabile.

*

Ceea ce mă împiedică să cobor în arenă e faptul că văd acolo prea mulți inși pe care-i admir dar pe care nu-i pot stima, într-atât îmi par de naivi. De ce i-aș provoca, de ce m-aș măsura cu ei pe-aceeași pistă? Lehametea mea îmi dă asemenea superioritate, că nu-i văd ajungându-mă din urmă vreodată.

*

Poți să te gândești în fiecare zi la moarte și totuși să perseverezi senin în ființă; nu la fel se întâmplă dacă te gândești mereu la *ceasul* în care vei muri; cel care n-ar avea în minte decât această clipă ar comite un atentat contra tuturor celorlalte.

*

Unii se miră că Franța, națiune frivolă, l-a dat pe un Rancé, fondatorul celui mai auster ordin monastic; poate și mai mult al trebui să ne mire că Italia, națiune și mai frivolă, l-a dat pe Leopardi, cel mai grav dintre toți poeții.

*

Drama Germaniei e că n-a avut un Montaigne.
Ce șansă pentru Franța — să fi *început* cu un sceptic!

*

Dezgustat de națiuni, îmi întorc privirile către
Mongolia, unde trebuie să fie plăcut de trăit, unde
sunt mai mulți cai decât oameni, unde hidosul
*yahoo** încă n-a triumfat.

*

Orice idee fecundă se transformă în pseudoidee,
degenerează în credință. Numai ideea sterilă își păș-
trează statutul de idee.

*

Mă credeam mai puțin vanitos decât alții: un vis
recent avea să mă trezească la realitate. Se făcea că
murisem. Mi se aduce un sicriu simplu din brad.
„Puteați măcar să-l lăcuiți puțin!” — am strigat, apoi
m-am repezit la ciocli ca să-i lovesc. A urmat o în-
căierare. Apoi trezirea, și rușinea.

*

Această febră ce nu duce la nici o revelație, ce nu
e purtătoarea nici unei idei, dar care-ți dă un sen-
timent de putere cvasidivin ce dispare de cum încerci

* *Yahoo*, cuvânt inventat de Jonathan Swift (*Călătoriile lui Gulliver*) pentru a desemna niște umanoizi degenerați, dintr-o imaginară țară a cailor. (*N.t.*)

să-l definești — la ce corespunde ea oare, și la ce-ar putea folosi? Poate că n-are nici o noimă, poate că merge mai departe decât orice experiență metafizică.

*

Fericirea e să fii în afara celor patru pereți, să umbli, să privești, să te amesteci cu lucrurile. Dacă te așezi, te copleșește tot ce e mai rău în tine. Omul n-a fost creat pentru a fi ținut pe un scaun. Dar poate nici nu merita ceva mai bun.

*

În timpul insomniilor, în chip de consolare, îmi spun că aceste ceasuri de care devin conștient le smulg neantului și că, dacă aș fi dormit, ele nu mi-ar fi aparținut, ba nici nu ar fi existat vreodată.

*

„Să te pierzi în Dumnezeu“ — această frază, un clișeu pentru credincios, capătă valoare de revelație pentru necredincios, care vede în ea o aventură dorită și imposibilă, disperat fiind că nu poate și el să se *rătăcească* în ceva sau, și mai bine, în cineva.

*

— Cine e superficial? Cine este profund? — A merge foarte departe în frivolitate înseamnă a înceta să fii frivol; să atingi o limită, fie și-n farsă, înseamnă să te apropii de extremități pe care, în domeniul lui, cutare metafizician nici nu le visează.

*

Un elefant n-ar supraviețui acelor crize de descurajare ce coincid cu o cruzime pe punctul de a se stinge și care, stingându-se, te topește de pe picioare. Toate organele sunt afectate: calamitate viscerală, senzație de harababură gastrică, de neputință de a digera această lume.

*

Omul, acest exterminator, e pornit împotriva a tot ce trăiește, a tot ce mișcă: în curând se va vorbi de ultimul păduche.

*

În războiul Troiei, câți zei de o parte, atâția și de cealaltă. Era o viziune justă și elegantă, de care modernii, prea pătimiși sau prea vulgari, sunt incapabili, ei care vor ca judecata să fie numai decăt părtinitoare. Homer, la începuturile civilizației, își oferea luxul obiectivității; la celălalt pol, într-o epocă târzie ca a noastră, nu mai e loc decăt pentru *atitudine*.

*

Singur, chiar stând degeaba, nu-ți irosești timpul. Cu alții, aproape totdeauna ți-l pierzi de pomană. Nici o discuție cu tine însuși nu poate fi întru totul sterilă: neapărat apare ceva, fie măcar *speranța* de a te regăsi într-o zi.

*

Atâta timp cât invidiezi reușita altuia, chiar și a unui zeu, ești un sclav jalnic la fel ca toți ceilalți.

*

Orice ființă este un imn distrus.

*

Dacă e să-l credem pe Tolstoi, n-ar trebui să ne dorim decât moartea, de vreme ce această dorință, împlinindu-se negreșit, nu va fi o amăgire ca toate celelalte.

Nu ține totuși de esența dorinței să aspiți la orice — cu excepția morții? *A dori* înseamnă a nu vrea să mori. Așadar, dacă începi să dorești moartea, înseamnă că dorința e deturnată de la funcția ei; e o dorință deviată, îndreptată contra celorlalte dorințe, menite, toate, să decepționeze, în timp ce aceasta își ține totdeauna promisiunea. A miza pe ea înseamnă să câștigi la sigur, să câștigi orice-ar fi: ea nu înșală, nu poate să înșele. Dar ceea ce așteptăm de la o dorință e tocmai să ne înșele. Că se realizează sau nu, contează mai puțin; important e să ne ascundă adevărul. Dacă ni-l dezvăluie, își trădează misiunea, se compromite și se reneagă, și prin urmare trebuie tăiată de pe lista dorințelor.

*

Oricât mă atrage budismul, catarismul sau orice alt sistem sau dogmă, păstrez un fond de scepticism

pe care nimic nu-l va putea știrbi vreodată și la care revin mereu, după fiecare din entuziasmele mele. Acest scepticism, că e congenital, că-i dobândit, îmi apare ca o certitudine și chiar ca o izbăvire, când orice altă formă de mântuire își pierde virtuțile ori mă respinge.

*

Ceilalți nu au sentimentul de a fi niște șarlantani — deși sunt; cât despre mine... sunt tot atât ca și ei, însă o știu și sufăr pentru asta.

*

Nu-i pueril să-mi pese că-mi sabotez neîncetat facultățile? Și totuși, în loc să mă flateze, evidența neîmplinirii mele mă demoralizează, mă dărâmă. Oare m-am otrăvit cu clarviziune ca să sfârșesc aici? Târăsc după mine resturi de demnitate ce mă dez-onorează.

*

Doar scriitorul fără cititori își poate permite luxul de a fi sincer. El nu se adresează nimănui: cel mult lui însuși.

*

O viață bogată nu e, în cel mai bun caz, decât un echilibru de neajunsuri.

*

Când știi că orice problemă e doar o falsă problemă, mântuirea este periculos de aproape.

*

Scepticismul — un exercițiu de defascinație.

*

Până la urmă, totul se reduce la dorință sau la absența dorinței. Restul e nuanță.

*

Atâta am vorbit de rău viața, încât, dorind într-un sfârșit să-i fac dreptate, găsesc numai cuvinte care sună fals.

III

Uneori gândim că e mai bine să ne realizăm decât să ne lăsăm în voia soartei, alteori gândim contrarul. Și într-un caz, și-n celălalt, avem într-un totu dreptate.

*

Virtuțile noastre, departe de a se susține una pe alta, se pizmuiesc și se exclud reciproc. Când devenim conștienți de războiul pe care îl poartă, începem să le repudiem rînd pe rînd, fericiți că nu mai trebuie să ne ostenim pentru nici una dintre ele.

*

Nu cerem libertatea, ci aparențe de libertate. Pentru aceste simulacre se zbate omul dintotdeauna. De altfel libertatea nefiind, cum s-a spus, decât o senzație, care e diferența între a fi și a se crede liber?

*

Orice act, ca atare, e posibil doar pentru că am rupt cu Paradisul, a cărui amintire, otrăvind-ne clipele, face din fiecare om un înger demoralizat.

*

Rugăciunile pe care le înăbușim în noi izbucnesc în sarcasme.

*

Ai sentimentul că ești cineva doar când pui la cale vreo nelegiuire.

*

Dacă îți faci din îndoială un țel, ea poate consola întocmai ca și credința. Și îndoiala e capabilă de fervoare, și ea, în felul ei, învinge orice perplexitate, și ea are răspuns la orice întrebare. Cum se explică atunci proasta ei reputație? — Prin aceea că e mai rară decât credința, mai greu de abordat și mai misterioasă. Imposibil să-ți imaginezi ce se întâmplă în casa celui ce se îndoiește...

*

În piață, un puști de vreo cinci ani se zbate, se zvârcolește, zbiară. Niște cumetre sar, încearcă să-l potolească. El îi dă înainte și mai dihai, se proteste, întrece orice măsură. Cu cât îl privești, cu atât ai vrea să-i sucești gâtul. Maică-sa, înțelegând în sfârșit că-i cazul să-l ducă de acolo, îl imploră pe furios: „Vino, comoara mea!” — Te gândești — cu câtă satisfacție! — la Calvin, pentru care copiii sunt „mici scârnăvii”, sau la Freud, care-i tratează de „perverși polimorfi”. Și unul, și celălalt ar fi spus cu plăcere: „Lăsați micii monștri să vină la mine!”

*

În hotărârea de a renunța la mântuire nu intră nimic diabolic, căci, dac-ar fi așa, de unde ar veni seninătatea ce însoțește această hotărâre? Nimic diabolic nu te face senin. În preajma Demonului ești, dimpotrivă, morocănos. E cazul meu... De aceea, seninătatea mea e de scurtă durată: doar cât mă hotărâsc s-o termin cu mântuirea. Din fericire mă decid adesea s-o fac, și, de fiecare dată, ce pace pogoară peste mine!

*

Să te scoli dis-de-dimineată, plin de avânt și energie, perfect capabil să comiți o mârșăvie rară.

*

„Sunt liber în ultimul grad” — aceste cuvinte l-au ridicat în ziua aceea pe cerșetorul ce le rostea mai presus de filozofi, de cuceritori și de sfinți, de vreme ce nici unul din ei, în culmea carierei sale, n-a cutezat să invoce asemenea izbândă.

*

Ratatul e un om ca noi toți, cu diferența că el n-a consimțit să respecte regula jocului. De aceea îl blamăm și îl ocolim, îl dușmănim pentru că a dezvăluit secretul nostru, îl considerăm, pe bună dreptate, un mizerabil și un trădător.

*

Smuls din somn de întrebarea: „Unde se duce clipa aceasta? — La moarte”, am răspuns, și imediat am adormit din nou.

*

N-ar trebui să credem decât în explicațiile date de fiziologie și de teologie. Tot ce se situează între acestea două nu are nici o importanță.

*

Plăcerea ce-o simțim de-a prevedea o catastrofă scade pe măsură ce ea se apropie, și dispare complet de îndată ce se produce.

*

Înțelepciunea ne deghizează rănilor: ne învață cum să sângерăm pe ascuns.

*

Momentul critic pentru un profet e acela când sfârșește prin a se pătrunde de ceea ce spune, când e sedus de propriile profeții. De acum înainte, sclav și automat, nu va face decât să regrete vremea în care, liber fiind, vestea dezastre fără să creadă în ele prea mult, vremea în care-și născocea fiori.

Nu-i ușor să faci cu sinceritate pe Isaia și Ieremia. De aceea, majoritatea profeților *preferă* să fie impositori.

*

Tot ce ni se întâmplă, tot ce contează pentru noi nu prezintă nici un interes pentru ceilalți; ar trebui să ne elaborăm regulile de conduită pornind de la această evidență. Un om cu judecată ar trebui să proscribe din vocabularul său intim cuvântul *eveniment*.

*

Cel care n-a murit de tânăr *merită* să moară.

*

Nimic nu te împacă mai mult cu tine însuși decât să adormi cu *viziunea clară* a tarelor tale, pe care până atunci nu îndrăzneai să ți le mărturisești, ba chiar le ignori.

*

Toate se sting și se degradează la o ființă, în afară de privire și voce: fără acestea, n-am mai putea recunoaște pe nimeni la capătul câtorva ani.

*

În chiar acest moment, cam peste tot, mii și mii de inși sunt pe cale să-și dea ultima suflare, în timp ce eu, cramponat de stilou, caut în van un cuvânt pentru a le comenta agonia.

*

Să meditezi îndelung la o faptă, fie și odioasă, să-ți născociști scrupule și să te încâlcești în ele arată că încă îți pasă de semenii tăi, că-ți place să te chinui din cauza lor.

...Nu mă voi considera eliberat decât în ziua în care, la fel ca asasinii și înțelepții, îmi voi fi curățat conștiința de toate gunoaiile remușcării.

*

Sunt sătul să fiu eu și totuși îi rog neîncetat pe zei să mă redea mie însumi.

*

Să regreti înseamnă să deliberezi în trecut, să substitui eventualul ireparabilului, să trișezi sfâșiindu-te.

*

Desigur, delirul e mai frumos decât îndoiala, dar îndoiala este mai *trainică*.

*

Scepticismul este *credința* spiritelor fluctuante.

*

Să vezi în calomnie vorbe, doar vorbe, e unica modalitate de a o suporta fără să suferi. Să dezarticulăm orice afirmație făcută împotriva noastră, să *izolăm* fiecare vocabulă, s-o tratăm cu disprețul pe care-l merită un adjectiv, un substantiv, un adverb. ...Dacă nu, să-l lichidăm imediat pe calomniator.

*

Pretențiile noastre de a atinge detașarea nu ne ajută să prevenim loviturile, ci să le „mistuim”. În orice umilință, există o primă și o a doua fază.

Cochetăria noastră cu înțelepciunea se dovedește utilă doar în timpul celei de-a doua.

*

Locul pe care îl ocupi în „univers”: un punct, și nici atât! De ce te-ai frământa când, în mod evident, ești atât de puțin? Făcând această constatare, te calmezi imediat: pe viitor, gata cu zbuciumul, gata cu delirurile metafizice și așa mai departe. Apoi, punctul pomenit se dilată, se umflă, se substituie universului. Și totul o ia de la capăt.

*

A cunoaște înseamnă a discerne importanța Iluziei, cuvânt-cheie, la fel de esențial și pentru Vedānta, și pentru Romanța, singurele modalități de a traduce experiența irealității.

*

La British Museum, în fața mumiei unei cântărețe căreia i se vedeau unghiuțele ieșind de sub feșe, îmi amintesc că am jurat să nu mai spun niciodată: *eu...*

*

Există un singur semn ce arată că ai înțeles totul: să plângi *fără motiv*.

*

În nevoia omului de a se ruga într-în bună măsură frica de o iminentă prăbușire a creierului.

*

Fericirea și nefericirea fiind rele aproape în aceeași măsură, unica modalitate de a le evita este să devenim exteriori față de toate cele.

*

Când îmi petrec zile în șir cu texte ce tratează doar despre seninătate, contemplație și renunțare, mă apucă pofta să ies în stradă și să turtesc mutra primului ins care-mi iese în cale.

*

Dovada că această lume nu e o reușită: te poți compara, fără să fii deplasat, cu Cel socotit a-i fi creatorul, dar nu cu Napoleon și nici măcar cu un vagabond, mai ales dacă acesta din urmă e desăvârșit în genul lui.

*

„Nu s-a priceput să facă mai bine” — această afirmație a unui păgân despre Providență, nici un Părinte al Bisericii n-a fost destul de onest ca să i-o aplice lui Dumnezeu.

*

Cuvântul și tăcerea. Te simți mai în siguranță lângă un nebun care vorbește decât lângă nebunul ce nu deschide gura.

*

Dacă o erezie creștină, indiferent care, ar fi triumfat, ea nu s-ar fi încurcat în nuanțe. Mai temerară

decât Biserica, ea ar fi fost și mai intolerantă, fiind mai convinsă. Îndoiala nu e îngăduită: catarii, dacă învingeau, i-ar fi depășit pe inchiizitori.

Pentru orice victimă, oricât de nobilă, să avem o milă fără iluzii.

*

Ceea ce rămâne dintr-un filozof e temperamentul lui, ceea ce-l face *să uite de sine*, să cedeze contradicțiilor, capriciilor sale, unor reacții incompatibile cu liniile esențiale ale sistemului său. Dacă țintește adevărul, trebuie să se emancipeze de orice grijă pentru coerență. Să exprime doar ce gândește și nu ce a *hotărât* să gândească. Cu cât va fi mai viu, cu atât își va urma sinele, și nu va supraviețui decât nesinchisindu-se de ceea ce *ar trebui* să creadă.

*

Ca să meditezi asupra vacuității, vremelniceii, nirvanei, cea mai bună poziție e culcat sau pe vine. E chiar poziția în care aceste teme au fost concepute.

Numai în Occident se gândește *în picioare*. De aici, pesemne, caracterul supărător de pozitiv al filozofiei sale.

*

Nu putem suporta o insultă decât imaginându-ne *scenele* revanșei, ale victoriei pe care o vom obține cândva asupra mizerabilului care ne-a umilit. Fără această perspectivă, am cădea pradă unor tulburări ce-ar înnoi radical Nebunia.

*

Orice agonie este în sine demnă de interes: cea mai interesantă rămâne totuși a cinicului, a celui care o disprețuiește *în teorie*.

*

Ce nume poartă osul pe care îl ating? Și ce putem avea în comun, *el* și cu *mine*? Ar trebui să reluăm exercițiul cu altă parte a trupului și să continuăm până în clipa când nimic nu mai este *al nostru*.

*

Să ai deopotrivă gustul provocării și al anonimatului, să fii, prin instinct, un zurbagiu iar prin convingere un cadavru!

*

După atâți și atâți trăitori pe pământ, care-au murit *cu toții*, — ce chin să mori la rândul-ți și să încerci, ca și ei, aceeași teamă prostească! Cum să explici că dăinuie și-acum, că nu-i secătuită sau discreditată, că încă o poți simți la fel ca primul muritor?

*

Sihastrul nu-și asumă răspunderi decât față de sine sau față de toți; în nici un caz față de *cineva*. Cauți refugiu în singurătate ca să nu ai pe nimeni în cârcă: tu însuși și universul, e destul.

*

Dacă aș fi sigur că mântuirea mi-e indiferentă, aș fi de departe omul cel mai fericit de pe pământ.

*

Ca să te regăsești, nimic mai bun decât să fii „uitat”. Să nu stea nimeni între tine și ceea ce contează. Ceilalți, cu cât te ocolesc, cu atât îți aduc mai aproape desăvârșirea: ei te salvează *părăsindu-te*.

*

Îndoielile mele în ce privește Providența nu durează niciodată prea mult: cine, afară de ea, ar fi în măsură să ne împartă cu atâta punctualitate rația de înfrângere cotidiană?

*

„Nu trebuie să pui nimic la inimă” — își repetă cel care se înfurie pe sine de câte ori suferă, și care nu scapă nici un prilej ca să sufere.

*

În fiecare individ, fanaticul se războiește cu impostorul; de aceea nu știm niciodată *cui* să ne adresăm.

*

— „La ce lucrați? Ce pregătiți?”

Și-ar fi permis cineva să pună astfel de întrebări unui Pyrrhon sau unui Lao Zi? Iar dacă nu puteau fi puse idolilor noștri, nu concepem să ne fie puse nici nouă.

*

Din fire sunt atât de refractar la cea mai neînsemnată acțiune, încât, ca să mă hotărâsc la ceva,

trebuie mai întâi să citesc biografia lui Alexandru sau a lui Genghis-Han.

*

Ceea ce face bătrânețea suportabilă e probabil plăcerea de a-i vedea dispărând unul câte unul pe toți cei care au crezut în noi și pe care n-o să-i mai putem dezamăgi.

*

Îmi place să glosez pe marginea căderii, îmi place să trăiesc ca parazit al Păcatului original.

*

Dac-am putea să devenim *de neumilit*!

*

Contrar afirmației curente, suferințele ne leagă, ne ținutuesc de viață: sunt suferințele *noastre* și suntem mândri că le putem îndura, ele atestă calitatea noastră de ființe și nu de spectre. Iar orgoliul de a suferi este atât de virulent, că singurul ce-l depășește este acela de a fi suferit deja.

*

Îndârjindu-se să salveze trecutul, regretul este unicul nostru recurs contra manevrelor uitării: ce este el în fond, dacă nu memoria *ce trece la atac*? Reînviind tot alte episoade și deformându-le după plac, regretul ne oferă toate versiunile dorite ale vieții noastre, astfel încât pe drept se poate spune că datorită lui ea ni se pare deopotrivă jalnică și fericită.

*

Orice formulă teoretică, dacă apare-n somn, îl întrerupe. Visele sunt evenimente. Dacă însă un vis se transformă în *problemă* ori sfârșește cu o descoperire, ne trezim tresărind. „Gânditul” în somn e o anomalie, frecventă la cei cu dificultăți respiratorii, la cei cu somnul chinuit, căci suferințele lor culminează în definiții, noapte de noapte.

*

Ne martirizăm, ne creăm, cu mii de chinuri, o „conștiință”; iar mai apoi ne dăm seama cu groază că nu ne mai putem descotorosi de ea.

*

Indispoziția consecutivă comiterii unei josnicii e starea cea mai propice autorefecției, ba chiar se confundă cu ea. Ce-i de mirare că, de câte ori te cuprinde, ai sentimentul că în sfârșit te cunoști?

*

E subversiv doar spiritul ce pune în cauză obligația de a exista; toți ceilalți, cu anarhiștii în frunte, pactizează cu ordinea stabilită.

*

Epocile mele preferate: cea a cavelor și secolul Luminilor.

Nu uit însă că din caverne a ieșit Istoria, iar din saloane Ghilotina.

*

Pretutindeni, carne pe bani. Dar ce poate să valoreze o carne subvenționată? Înainte se procrea din convingere sau din întâmplare; azi, pentru a încasa subsidii. Acest exces de mercantilism nu poate să nu dăuneze calității spermatozoidului.

*

A căuta un sens vreunui lucru ține nu atât de naivitate, cât de masochism.

*

Să devenim conștienți de totala, de radicala noastră destructibilitate — exact asta e mântuirea. Dar să ne știm, în fiecare clipă, destructibili înseamnă să ne împotrivim tendințelor noastre cele mai profunde. Să fie mântuirea o faptă contra firii?

*

Frivol și dezlânat, un diletant în toate, nu voi fi cunoscut până la capăt decât neajunsul de a mă fi născut.

*

Ar trebui să filozofăm ca și cum „filozofia” n-ar exista, așa cum ar face-o un troglodit fascinat ori îngrozit de urgiile ce se petrec sub ochii lui.

*

Să te bucuri de durerea ta — sentimentul, chiar și expresia se găsesc în Homer, cu titlu de excepție, firește. Ca să se generalizeze, va trebui să așteptăm vremuri mai noi. E cale lungă de la epopee la jurnalul intim.

*

Nu te-ar interesa ființele dacă n-ai spera să întâlnești cândva pe unul mai încolțit decât tine.

*

Șobolanii închiși într-un spațiu redus și hrăniți doar cu aceste chimicale pe care le-nghițim și noi devin, se pare, mai răi și mai agresivi.

Condamnați, pe măsură ce se înmulțesc, să se înghesuie unii peste alții, oamenii se vor urî mai mult ca oricând, vor inventa chiar forme de ură nemaivăzute, se vor sfâșia între ei cum n-au făcut-o nicidecum, în fine un război civil universal va izbucni — și nu din cauza revendicărilor, ci pentru că omenirea nu va mai suporta spectacolul pe care și-l oferă ea însăși. Încă de pe acum, dacă preț de o clipă și-ar întrezări *tot* viitorul, n-ar face un pas mai departe de clipa aceea.

*

Adevărata *singurătate* e doar atunci când te gândești la urgența unei rugăciuni — a unei rugăciuni *posterioare* lui Dumnezeu și înseși Credenței.

*

Ar trebui să ne spunem iarăși și iarăși că tot ce ne bucură sau ne mâhnește nu înseamnă nimic, că totul e derizoriu și van.

...Ei bine, mi-o spun și mi-o repet în fiecare zi, dar nu încetez să mă bucur și să mă întristez.

*

Suntem cu toții pe fundul unui iad unde fiecă clipă e un miracol.

Cuprins

Demiurgul cel rău	5
Noii zei	23
Paleontologie	45
Întâlniri cu sinuciderea	63
Neizbăvitul	89
Gânduri sugrumate	109